

Berättelser om skolans arbete med barn i missbruksmiljöer

En kvalitativ studie

Av Therese Carlsson och
Katarina Dodic

LUNDS UNIVERSITET
Socialhögskolan

Kandidatuppsats (SOPA63)
Aktuell termin HT 13

Handledare: Goran Basic

Abstract

Authors: Therese Carlsson and Katarina Dodic

Title: Narratives about the schools work with children in abusive environments - a qualitative study.

Supervisor: Goran Basic

The purpose of this study was to analyze narratives of school counselors and nurses' on how they identify children who live in abusive environments and the actions they have taken. We used a qualitative method and the study consisted of eight semistructured interviews with four school counselors and four school nurses. We have analyzed our material using Goffmans theory about the theater metaphor and Michael Lipskys street-level bureaucracy. The following questions guided our study: how do the professionals describe their work with children who are in abusive environments, how do the professionals describe the prevention work and how do the professionals describe the actions taken by them when they have identified children in abusive environments. The main finding of this study was that all of the informants found it difficult to identify these children and decide whether or not abuse goes on in the family. The majority of the informants highlight the fact that there are an unrecorded number of students who live in those environments, but few discuss how they can identify the children better. Reports from school counselors and nurses reveal that they would like to be around the children more than they currently do, so that they may identify those children better. All of the informants described the importance of prevention work in school, but that the resources and time are limited.

Keywords: school counselor, school nurse, street-level bureaucracy, abusive families, narratives, theater metaphor.

Innehållsförteckning

Förord	1
1 Inledning	2
1.1 Problemformulering	2
1.2 Syfte	3
1.3 Frågeställningar	3
1.4 Avgränsning	3
1.5 Definitioner	3
2 Tidigare forskning	4
2.1 Skolkuratorn	4
2.2 Skolsköterskan	6
2.3 Elevhälsa och förebyggande arbete	8
3 Teori	10
3.1 Det dramaturgiska perspektivet	10
3.1.1 Presentation och framträdande	10
3.1.2 Dramatiskt förverkligande	11
3.1.3 Team och fasad	12
3.2 Gatubyråkrater	12
3.2.1 Handlingsutrymme	13
3.2.2 Resurser	13
3.2.3 Distansering	14
4 Metod och material	14
4.1 Tillvägagångssätt	15
4.2 Förförståelse	16

4.3	Metodens begränsningar och förtjänster	17
4.4	Reliabilitet, validitet och jämförbarhet	17
4.5	Urval.....	18
4.6	Etiska överväganden	19
4.7	Arbetsfördelning	20
5	Analys	20
5.1	Berättelser om yrkesrollen och elevkontakten.....	20
5.2	Berättelser om förebyggande arbete	24
5.3	Berättelser om att identifiera barn i missbruksmiljöer.....	26
5.4	Berättelser om handlingsutrymme	29
5.5	Berättelser om resurser.....	32
5.6	Berättelser om distansering.....	33
5.7	Berättelser om åtgärder	35
6	Sammanfattning av resultat	38
7	Slutdiskussion	39
8	Litteratur	42
9	Bilaga.....	45

Förord

Vi vill framför allt tacka varandra för att vi har klarat oss igenom arbetet och inte haft ihjäl varandra under tiden. Dagar och kvällar har varit fyllda med skratt, julfika, yoga och positivt tänkande. Vi har lärt oss mycket om varandra och om hur socialt arbete i skolan fungerar och vilket komplext område det kan vara. Vi vill skicka ett extra stort tack till våra intervjupersoner som har delat med sig av sina erfarenheter från sitt arbete och sin dyrbara tid. Tack för att ni har varit så öppna, utan er hade vår uppsats inte blivit som den är idag. Avslutningsvis vill vi tacka våra familjer och vår handledare Goran Basic för ett bra stöd under arbetets gång.

Namaste

Halmstad 2013-12-13

Therese Carlsson & Katarina Dodic

1 Inledning

1.1 Problemformulering

Enligt metodhandboken *Barn och unga i familjer med missbruk* från Socialstyrelsen (2009, s.13) förekommer missbruksproblem i alla samhällsklasser och miljöer. Hur samhället ser på missbruk är en ständigt pågående diskussion och har vid flera tillfällen definierats på olika sätt. Definitionerna skiljer sig åt beroende på vilken förklaringsmodell som används och beroende på vad det är som missbrukas (Johnsson, Laanemets & Svensson 2009, s.14). Enligt statistiska centralbyrån (2013) fanns det år 2012 cirka 1.9 miljoner barn och ungdomar mellan 0-17 år i Sverige. Av dessa barn var det 20 procent som levde i familjer med minst en vuxen som hade en riskfylld alkoholkonsumtion¹. Det råder delade meningar om hur många barn som lever med föräldrar som missbrukar alkohol eller annan narkotika (STAD 2010, s.6). År 1994 uppskattades det enligt Statens offentliga utredningar att mellan 10-15 procent av alla svenska barn växer upp i familjer där vuxna överkonsumerar eller missbrukar alkohol och/eller andra droger (ibid.).

Missbruk är ofta ett dolt problem och det kan vara svårt att upptäcka och identifiera vilka barn som lever i familjer med missbruksproblem (Socialstyrelsen 2009, s.13). Skolan har en viktig funktion i att upptäcka problemet då de har en daglig kontakt med barnen. Det är personalen som har en av de största möjligheterna att uppmärksamma barnen (Socialstyrelsen 2009, s.20-21). Mellan 2011 och 2014 görs en nationell satsning av Socialstyrelsen, Statens folkhälsoinstitut samt Sveriges kommuner och landsting. Satsningen gäller ett gemensamt utvecklingsarbete för att stödja barn och ungdomar till föräldrar med olika svårigheter. Det är familjer där någon av föräldrarna har ett missbruk eller allvarlig psykisk sjukdom, en funktionsnedsättning eller där våld förekommer. I samarbete med Skolverket kommer även information om utvecklingsarbetet ges till personal i förskola och skola (Socialstyrelsen 2012, s.1). Elevhälsan kan här ha en betydande roll. Inom elevhälsan arbetar olika professioner så som rektor, skolsköterska, skolkurator och lärare. Enligt D-Wester (1996, s.4-5) ska elevhälsan arbeta aktivt med ett förebyggande arbete. Personalen i elevhälsoteamet ska kunna förmedla kunskaper om barns identitets och mognadsutveckling, för att stötta läraren i att se elevens individuella behov. D-Wester (ibid.) menar att elevhälsa inte är något som bara några få personer i skolan ska

¹ ”Riskabel alkoholkonsumtion avser ett bruk som kan vara riskabelt för den som dricker, det vill säga det avgränsar vad som kan vara medicinskt hälsovådlig förtäring.” (Socialstyrelsen 2009, s. 14).

ägna sig åt, det måste vara hela skolans angelägenhet. Eleven som individ och skolan som institution måste ses i ett helhetsperspektiv. Elevens lärande kan påverkas av hemmiljön och lärandet kan bli lidande om ingen ser till faktorerna utanför skolan som kan påverka eleven (Guvå 2009, s.2-3). Vissa kommuner har satsat extra mycket på att utbilda personal i skolan för att få ökad kunskap om missbruk och dess konsekvenser. Genom att göra detta finns det en större möjlighet att kunna uppmärksamma elever som är i behov av stöd (Socialstyrelsen 2009, s.21).

1.2 Syfte

Syftet med vår studie är att analysera skolkuratorers och skolsköterskors berättelser om hur de arbetar med att identifiera elever som växer upp i familjer med missbruksproblem samt deras berättelser om åtgärder som vidtas.

1.3 Frågeställningar

- Hur beskriver de professionella sitt arbete med barn som befinner sig i missbruksmiljöer?
- Hur beskriver de professionella det förebyggande arbetet?
- Hur beskriver de professionella de åtgärder som vidtas när de identifierat barn som lever i missbruksmiljöer?

1.4 Avgränsning

Målet med uppsatsen är inte att komma fram till slutgiltiga resultat utan att diskutera skolkuratorers och skolsköterskors berättelser utifrån våra frågeställningar.

1.5 Definitioner

I uppsatsen används begreppet missbruk. För att förtydliga vad detta begrepp innebär följer här en definition av begreppet. Enligt DSM IV, som är en handbok framtagen för att ställa diagnoser inom psykiatri, krävs det att minst ett av följande kriterier under en tolv månadersperiod ska vara uppfyllt för att kunna fastställa ett *missbruk* (Beroendelinjen 2013). Det krävs en upprepad användning av alkohol eller narkotika som leder till misslyckande att utföra sina skyldigheter på arbetet, i skolan eller i hemmet. En upprepad användning av alkohol eller narkotika i riskfyllda situationer, exempelvis vid bilkörning

eller i arbetslivet. Upprepade kontakter med rättsväsendet till följd av missbruket och en fortsatt användning trots återkommande problem (ibid.).

I uppsatsen behandlas även anmälningsskyldigheten som gäller för skolpersonal. För att tydliggöra vad den innehåller kommer nedan ett utdrag ur den gällande lagtexten. Enligt socialtjänstlagens (2001:453) 14 kapitel ”Anmälan om och avhjälpande av missförhållanden m.m.” är myndigheter och yrkesverksamma vars verksamhet rör barn och ungdomar, myndigheter inom hälso- och sjukvården, annan rättspsykiatrisk undersökningsverksamhet, socialtjänst och kriminalvård skyldiga att genast anmäla till socialnämnden om de i sin verksamhet får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa.

2 Tidigare forskning

Det finns mycket tidigare forskning och litteratur kring barn till missbrukare. Vad det däremot inte finns så mycket om på området är internationella vetenskapliga studier kring yrkesverksamma som beskriver sitt arbete med dessa barn. Vi har därför bara kunnat använda oss av få sådana studier. Under detta avsnitt ges en historisk tillbakablick på skolkuratorns och skolsköterskans framväxt och hur deras arbete har utvecklats fram till idag. Vi redogör även för olika studier och rapporter som rör elevhälsa och förebyggande arbete i skolan samt skolkuratorers och skolsköterskors berättelser om sitt arbete med barn.

2.1 Skolkuratoren

År 1943 anställdes den första skolkuratoren i Sverige och år 1955 fanns det 15 skolkuratorer i landet. Det blev vanligt att anställa skolkuratorer och skolpsykologer först under 1960-talet. Skolkuratorns arbete bestod från början av att undersöka och testa ”besvärliga” barn för att kunna få ett underlag till en lämplig placering i specialklass eller specialskola (D-Wester 1996, s.12). Skolans ansvar för elever med särskilda behov, exempelvis de barn som lever i svåra familjeförhållanden, har skärpts betydligt sedan 60-talet. Lärares behov av handledning har ökat och även skolans behov av en helhetssyn på eleven (D-Wester 1996, s.13).

Arbetet som skolkurator beskrivs som komplext och yrkesrollen som svår. Arbetet utgår både från ett individperspektiv, för att fånga upp och stödja enskilda elever i behov av särskilt stöd, samtidigt som skolkuratoren bör ha ett förebyggande perspektiv (D-Wester

2005, s.7). Skolkuratoren ska kunna medverka till att skolan utvecklas till en god miljö för lärande och utveckling för alla elever. Det är detta som utmärker socionomens kompetens och funktion i skolan. För många är bilden av en skolkurator någon som sitter med enskilda elever på sitt rum och har samtal. Det kan vara så men för det mesta ser det annorlunda ut (ibid.). Enligt D-Wester (2005, s.9-11) har kuratorn i själva verket ett vidare uppdrag och arbetar både på individ-, grupp- och organisationsnivå. Hon beskriver att skolkuratoren under en arbetsdag bland annat ska föra anteckningar över vilka kontakter som tagits, följa upp beslut i elevhälsoteamen, planera innehållet i nästa tjej- eller killgrupp samt förbereda morgondagens handledning med en lärare. Socioekonomiska faktorer så som till exempel ekonomi, samhällsmiljö och etnicitet kan också vara avgörande för hur arbetet ser ut (ibid.).

Skolkuratoren har ett självständigt arbete och är ensam i sin profession på pedagogernas arena. Det innebär att de verkar i ett system som till stor del har ett annat synsätt, förhållningssätt och arbetssätt än socionomens ursprungliga. Skolkuratorns uppgift är att sätta eleven i fokus och se till elevens hela sammanhang, att lyfta in elevens och föräldrarnas perspektiv och inte bara skolans, för att skapa underlag och få förståelse över den enskilda elevens skolsituation. Skolkuratorernas arbete är dock betydligt mindre reglerat än skolsköterskornas (Backlund 2007, s.123).

Enligt Vail-Smith, Knight och White (1995) har tidigare forskning visat att det finns ett behov av att personal inom skolan utbildas för att tidigt kunna uppmärksamma barn som lever i missbruksmiljöer. Skolpersonal har visats vara omedvetna om förekomsten av missbruk och dess påverkan på familjen och barnen. Skolkuratorer och andra vårdgivare, så som skolsjuksköterskor, tenderar att inte få någon utbildning i hur de ska hantera barn som har föräldrar med missbruksproblematik. Många saknar kunskaper kring att alkoholism ses som en sjukdom som påverkar hela familjen och flera har även en begränsad kunskap om hur de på ett effektivt sätt kan möta barn som lever i dessa familjer (Vail-Smith et al. 1995).

Då skolkuratorer kan spela en viktig roll för barn som lever i missbruksmiljöer menar Vail-Smith et al. (1995) att det är av stor vikt att förstå skolkuratorernas perspektiv och syn på arbetet med dessa barn, hur de tänker kring sitt arbete och de resurser som finns. I studien (Vail-Smith et al.) från 1995 undersöktes 168 grundskolekuratorer från 29 olika län i Eastern North Carolina. De flesta av skolkuratorerna som svarade på enkäten hade över sex års arbetslivserfarenhet från arbete inom skolan. De flesta av de tillfrågade skolkuratorerna svarade att de ansåg att de hade möjlighet att identifiera barn som lever i missbruksmiljöer. Två tredjedelar av skolkuratorerna menade att de trodde att barnen till föräldrar med missbruk visade upp beteendeproblem i skolan. Skolkuratorerna upplevde

även att barnen ofta hade svårt att hänga med i skolan och att de hade vissa inlärningsproblem. Nästan alla menade att de skulle erbjuda stöd och hjälp till dessa elever. Ungefär en tredjedel uppgav att de kunde slussa barnen vidare till psykiatri eller socialtjänsten om de ansåg att det behövdes (Vail-Smith et al. 1995).

Enligt Vail-Smith et al. (1995) svarade 93 procent av skolkuratorerna att de arbetat med barn som levt i missbruksmiljöer, de beskrev dock att de mött stora hinder i sitt arbete. Skolkuratorerna hade svårt att erbjuda stöd då de upplevde att de hade för lite kunskap och kompetens kring ämnet samt för lite tid. Trots att hälften av de medverkande i studien ansåg att deras yrkesutbildning och erfarenhet hade förberett dem för att kunna möta barn till föräldrar som missbrukar ansåg de ändå att de var i behov av mer information och utbildning. 92 procent upplevde att de behövde mer specifik utbildning för att kunna känna sig säkra i sin yrkesroll och i sitt arbete med barnen (ibid.). Detta stämmer även överens med en studie gjord av Carlson och Kees (2013, s.212) där 104 skolkuratorer beskrev sitt arbete med psykisk ohälsa bland eleverna. De önskade mer träning och utbildning med fokus på barns psykiska ohälsa och mående (ibid.). 89 procent av skolkuratorerna upplevde även att de inte hade tillräckligt med tid för att ge eleverna det specifika stöd som de var i behov av för att kraven på skolkuratorerna från omgivningen var så stora. Enligt Carlson och Kees (2013, s.219) har The American School Counselor Association länge förespråkat att skolkuratorer inte ska behöva ha arbetsuppgifter som inte är av rådgivande eller stödjande karaktär, så som exempelvis undervisning i klasser när lärare är sjuka.

2.2 Skolsköterskan

År 1919 anställdes den första skolsköterskan i Sverige. Till en början hade de första skolsköterskorna okvalificerade och underordnade arbetsuppgifter. Då skulle de till exempel hjälpa till vid skolläkarnas mottagning, närvara vid skolbad och barnbespisning. Innan skolsköterskor började anställas i skolorna var lärarinnorna engagerade i sociala frågor och fungerade som läkarens assistent vid sidan av undervisningen. De utförde då bland annat hörselundersökningar, vägde och mätte barnen. När skolsköterskorna började tog de så småningom över de arbetsuppgifterna (Clausson, Morberg & Berndtsson Brandin 2012, s.23). År 1944 tog riksdagen beslut om ett statsbidrag till skolhälsovården och åren efter riksdagsbeslutet präglades av intensivt uppbyggnadsarbete. Tillsammans med skolläkare och skolsköterska skulle lärare delta i hälsoarbetet med eleverna, följa elevernas fysiska och psykiska hälsotillstånd. Skolsköterskan skulle ägna extra tid och

uppmärksamhet till de elever som var sjuka eller kom från svåra sociala förhållanden. Skolsköterska skulle även göra hembesök hos eleverna för att informera föräldrarna om hur och när barnen skulle läsa sina läxor. I samband med besöken skulle skolsköterskan också ge råd i hygieniska frågor och informera om sunda levnadsvanor (Clausson et al. 2012, s.24).

Enligt Backlunds (2007, s.35) studier visar skolsköterskors arbete att vaccinering, hälsokontroller och mottagningsarbete tar en stor del av deras arbetstid. Skolhälsovårdens rutiner har beskrivits som dåligt anpassade för att kunna bemöta problem som psykisk ohälsa, koncentrationssvårigheter, psykosomatiska, beteendemässiga och sociala problem (ibid.). Det framhålls som viktigt att skolsköterskan har en öppen mottagning. Detta för att öka tillgängligheten och öka förutsättningarna för att tidigt kunna upptäcka och åtgärda hälsoproblem. Vid en öppen mottagning kan skolsköterskan bli en viktig stödperson som därmed kan uppmärksamma om en elev riskerar att fara illa (Backlund 2007, s.34-35). Sedan professionen infördes har skolsköterskor ansetts utföra arbete av social karaktär. En studie av elva skolsköterskors upplevelser av sitt arbete visade att de såg sig själva som viktiga kontaktpersoner för eleverna och att de i sitt arbete möter elever i svårigheter som har få eller inga vuxna som lyssnar (Backlund 2007, s.35).

Enligt Prymachuk et al. (2012, s.850) har skolsköterskor en viktig funktion i att identifiera och hantera elevers psykiska ohälsa. För att undersöka skolsköterskors egen syn på sitt arbete med att identifiera barn med psykisk ohälsa användes fokusgrupper från fyra skolomvårdnadsteam från två hälsodistrikt i London och två i Manchester (Prymachuk et al. 2012, s.852). Det framkom i studien att skolsköterskorna var aktiva i arbetet med elevernas psykiska ohälsa och de beskrev att det var ett viktigt arbetsområde. Skolsköterskorna påpekade att deras roll främst innebär att de ska fokusera på ett hälsofrämjande arbete, bedömning och tidigt ingripande insatser (Prymachuk et al. 2012, s.850). Det fanns dock flera hinder för arbetet med att identifiera och hantera elevers psykiska mående. Några exempel som framkom som hinder var hög arbetsbelastning, professionell rivalitet, en brist på förtroende och en begränsad utbildningsmöjlighet. Skolsköterskorna beskrev också att de önskade stöd från specialister inom området, så som barn- och ungdomspsykiatri (Prymachuk et al. 2012, s.850-851). Skolan har en möjlighet att förbättra barns psykiska hälsa men det finns oklarheter om vem i skolan det är som ska ta ansvar för det (ibid.).

2.3 Elevhälsa och förebyggande arbete

I den nya skollagen (SFS 2010:800) har begreppet skolhälsovård försvunnit ur lagtexten och ersatts av begreppet elevhälsa. Enligt skollagen (2kap 25§) ska elevhälsan omfatta medicinska, psykologiska, psykosociala och specialpedagogiska insatser och elevhälsan ska främst vara förebyggande och hälsofrämjande. Enligt Socialstyrelsens (2004, s.7) riktlinjer för skolhälsovården ska elever i behov av särskilt stöd, elevers fysiska, psykiska och sociala arbetsmiljö samt livsstilsrelaterade hälsorisker ses som prioriterade arbetsområden.

Skolhälsovården rekommenderas att delge sammanställningar av uppgifter från hälsosamtal kring psykisk hälsa, inlärning och skolans arbetsmiljö till skolans ledning och lärare för att de ska kunna använda dessa i arbetet med att skapa en hälsofrämjande skola (Backlund 2007, s.34-35). Arbetet med elevhälsa är idag ett av skolans viktigaste uppdrag (Hjörne & Säljö 2008, s.9). Elevhälsa sägs vara förebyggande och hälsofrämjande i syfte att stödja elevernas utveckling mot utbildningens mål (Guvå 2009, s.2). Begreppet elevhälsa innehåller både skolans lärmiljö och individens psykiska och fysiska hälsa. Skolmiljön anses avgörande för hur barn och ungdomar mår fysiskt och psykiskt, detta ses som viktiga pedagogiska förutsättningar för elevens lärande (Guvå 2009, s.2-3).

Elevhälsoteamen har som uppgift att analysera och fatta beslut i elevhälsofrågor. I elevhälsoteamen finns företrädare för olika professioner, teamen kan även ha olika sammansättningar beroende på skolans storlek och lokala förhållanden. Att elevhälsoteamen är tvärprofessionella anses som viktigt i föreskrifterna om elevhälsan, där ska finnas personal med olika kompetens (Hjörne & Säljö 2008, s.57-59). En av avsikterna med de olika professionerna som sitter med i elevhälsoteamen är att alla har olika sätt att tolka och förstå barn med problem. Det empiriska resultatet från Hjörne och Säljös (2008, s.98) studier visar dock att det oftast inte är fallet. Genom deltagande observationer och intervjuer följdes diskussioner och förhandlingar i 56 elevhälsoteamsmöten på fem skolor under ett läsår. Mötena präglades av en väldigt samstämdhet och alternativa förklaringar var ovanliga. Det var elevens beteende som till största del var det som diskuterades. Det framgår av Hjörne och Säljös studier (ibid.) att det fanns en tendens till att elevernas problem individualiserades. Händelser, exempelvis i barnens vardag och hemmiljö utanför skolan, diskuterades inte. Skolproblem blev elevproblem, förklaringar till elevens skolsvårigheter lades hos eleven själv. Det var sällan som den pedagogiska miljön eller barnens situation analyserades. Barnens problem förklarades enklast med att barnen hade egna brister (Hjörne & Säljö 2008, s.120). Argumentationer utgick från att skolan, lärarna

och deras undervisning fungerade bra medan det var eleverna som var problemet (Hjörne & Säljö 2008, s.145).

Enligt Hjörne och Säljö (2008, s.77) kan elevhälsoteamsmöten ses som ett exempel på en problemlösningsprocess. Det är ett möte där uppdraget är att diskutera händelser som uppfattats vara problematiska i verksamheten och ett tillfälle att komma med förslag på hur dessa kan åtgärdas. Något som är specifikt med elevhälsoteamsmöten är att de professionella där dessutom indirekt eller direkt beslutar hur skolans resurser ska användas. Under elevhälsoteamsmöten resonerar kollegorna tillsammans. Detta innebär att mötena skapar och accepterar olika sätt att resonera och lösa problem som uppfattas som relevanta och rimliga. Det utvecklas en samtalskultur där de lär sig hur de ska agera, vad de ska säga och vilka initiativ som kan tas (ibid.). I elevhälsoteamen byggs det upp kollektiva erfarenheter, mötena blir en miljö där det skapas mönster för hur problem kan lösas. Hjörne och Säljö (2008, s.78) menar att det kan handla om att problem neutraliseras och senare eventuellt osynliggörs.

Enligt Backlund (2007, s.17) finns det goda skäl att intressera sig mer för skolan som en arena för socialt arbete. Med den utgångspunkten utgör elevhälsan ett centralt område där viktiga aktörer inom det som kan karaktäriseras som skolsocialt arbete samlas. Skolan kan näst efter familjen betraktas som den viktigaste institutionen för barn och unga. Socialt inriktade och hälsofrämjande arbete på skolan handlar om allt från att skapa en skolmiljö som bygger på kunskaper om risk- och skyddsfaktorer, till riktade program för olika typer av problem eller tidiga och lämpliga insatser till barn och familjer i behov av stöd. Goda relationer till skolans vuxna och i synnerhet till lärarna, samt stöd till eleverna i att utveckla förmågan att etablera och behålla goda relationer till andra betonas i arbetet för att skapa en hälsofrämjande skola (Backlund 2007, s.51).

Det är många faktorer som måste samverka för att ett barns skolsituation ska fungera och därför är det viktigt att skapa sig en helhetsbild av elevens situation och behov innan insatser föreslås och eventuellt sätts in. Områden som barnets mående, hur barnet fungerar socialt i skola, klassrum, på raster och hur barnets hemsituation och fritid ser ut är viktiga att kartlägga (D-Wester 2005, s.11-12). Skolan har ett särskilt ansvar att uppmärksamma de elever som blir hindrade i sitt lärande på grund av sin hemsituation. Skolan har även ett ansvar för att uppmärksamma barn som far illa eller barn som visar tecken på ohälsa. Skolan ska erbjuda en god arbetsmiljö, förebygga mobbning, kränkande behandling och trakasserier samt skapa en god miljö för hälsa, lärande och utveckling (D-Wester 2005,

s.21). Det är viktigt att personalen i skolan är observanta på varningssignaler och att de reagerar på hög frånvaro, skolok och på försämrade resultat (D-Wester 2005, s.30).

3 Teori

Som stöd för analysen av empirin utgår vi från två olika teoretiska perspektiv. Hur de olika professionerna berättar och presenterar sitt arbete med barn som lever i missbruksmiljöer kan analyseras med hjälp av Erving Goffmans (2009) dramaturgiska perspektiv. Enligt teatermetaforen spelar alla individer olika roller i olika situationer. Vi har olika motiv bakom våra handlingar som gör att vi framställer oss på olika sätt i olika situationer. Vi kan välja att bara lyfta fram de positiva delarna av oss själva inför de vi möter (Goffman 2009, s.23-25).

Skolkuratoren och skolsköterskan studeras även utifrån Michael Lipskys (1980) teori om gatubyråkrater. Gatubyråkraten är den yrkesverksamme som har direktkontakt med eleven och deras behov, samtidigt som denne är styrd av skolan som organisation och de riktlinjer och resurser som skolan har (Lipsky 1980, s.xii).

3.1 Det dramaturgiska perspektivet

Utgångspunkten i Erving Goffmans (2009, s.23-25) teori är att vi alla spelar olika roller i olika situationer i livet. Världen kan liknas vid en stor teaterscen. Det handlar om hur individer presenterar sig i vardagslivet samt hur vi bygger upp och bekräftar varandras identiteter. Vi använder oss av redan i förväg bestämda handlingsmönster för att skapa ett visst intryck inför dem som vi möter. Som aktörer förväntar vi oss att de som betraktar oss ska tro på det intryck som vi skapar (ibid.). Det är genom de yttre faktorerna som vi till stor del spelar våra roller och tolkar varandras agerande. Eftersom att vi inte i alla situationer kan veta vad andra människor tycker om oss får vi till stor del förlita oss på de yttre attributen (Goffman 2009, s.215).

3.1.1 Presentation och framträdande

En viktig komponent i Goffmans (2009) dramaturgiska perspektiv på samhället är individens presentation av sig själv. Goffman (2009, s.11) studerade hur individer agerar i olika situationer och miljöer. När vi kommer i kontakt med andra individer för första gången försöker vi få information om dem. Detta görs antingen genom att vi försöker samla

in ny information eller så tillämpar vi de upplysningar som vi har sedan tidigare. Skälet till att vi försöker skaffa oss information är för att vi ska kunna definiera situationen och få en uppfattning om vad som förväntas av oss och vad vi kan förvänta oss av andra. På så vis presenterar vi oss för varandra. Genom en persons uppträdande och utseende kan vi få fram en bild av vem och hur personen är. Om vi sedan tidigare har erfarenheter av individer som liknar den person vi har framför oss kan vi tillämpa dessa på personen. Med hjälp av detta kan vi också utgå från att det är sannolikt att bara en viss typ av individer påträffas i en viss typ av miljö (Goffman 2009, s.12).

När en individ framträder inför andra har denne många olika motiv för att försöka kontrollera de intryck som de andra får av situationen. Vi har i regel alltid ett skäl till hur vi beter oss i olika situationer. Enligt Goffman (2009, s.15) styr vi vårt handlande inför andra, vi visar och överför bara det som ligger i vårt intresse. Vi är på så vis till stor del medvetna om att vårt sätt att agera kan påverka andra på olika sätt, ibland agerar vi på ett sätt bara för att få en speciell reaktion. När vi framträder inför andra förväntar vi oss att de ska tro på vad de ser. Alla spelar, mer eller mindre medvetet, en roll (Goffman 2009, s.22). Vi formar och anpassar våra framträdanden för att vi ska passa in i olika sammanhang. Samhällets förväntningar på oss blir avgörande för hur vi agerar i olika situationer. Vi ger de vi möter en förskönande bild av oss själva. Det kan handla om att vi framhäver positiva saker om oss själva eller döljer de sakerna som vi anser vara av negativ karaktär (Goffman 2009, s.39).

3.1.2 Dramatiskt förverkligande

Om en individs aktiviteter ska bli verkliga och meningsfulla måste individen uttrycka det den vill förmedla under mötet med andra. Individen måste visa vissa tecken genom agerande för att information och fakta ska bli bekräftade. Vad personen säger räcker inte, det måste bekräftas genom personens aktivitet. Detta brukar enligt Goffman (2009, s.35) kallas för dramatiskt förverkligande. I vissa fall behöver dramatiseringen inte utgöra några svårigheter men det kan bli problematiskt när en individ behöver arbeta så mycket med dramatiseringen att nästan all energi går åt till det. Det kan till exempel handla om att en persons arbetsuppgifter är så oklara att om denne skulle dramatisera sin roll skulle det krävas en stor ansträngning. Individen kan på så vis hamna i ett dilemma, om denne ska uttrycka sig eller agera. Det kan bli så att individen utför sin arbetsuppgift väl men inte har tid att visa det eller tvärt om (ibid.).

3.1.3 Team och fasad

Goffman (2009, s.75) använder sig av begreppet team när han skriver om en grupp individer som samarbetar i en framställning av en rutin. Ett team kan definieras som en samling individer som måste prestera ett bra samarbete för att kunna bevara en given definition av situationen (Goffman 2009, s.95). Inom ett team finns det två grundläggande komponenter som är av vikt för teamet. De måste lita på att alla uppför sig inom teamet och att ingen kommer att göra något för att sabotera för de andra inom teamet. Det handlar också om att teammedlemmarna inför varandra inte kan upprätthålla en fasad. Inför varandra tvingas de släppa fasaden som de annars visar upp för andra. Detta kan ske naturligt efter att individen intagit sin plats i teamet (Goffman 2009, s.77-78).

När en individ går in i en redan etablerad social roll kommer det inte ta lång tid innan denne inser att det medföljer en speciell fasad för denna roll. Goffman (2009, s.28) beskriver fasaden som den expressiva delen av individens framträdande. Det är den del som syns utåt och som andra runt omkring ser. Till den personliga fasaden tillhör exempelvis utseende, kläder och hållning. Givna sociala fasader tenderar att bli institutionaliserade och kan ge upphov till stereotypa förväntningar (Goffman 2009, s.33).

3.2 Gatubyråkrater

Michael Lipsky presenterar i sin bok *Street-level bureaucracy* (1980) teorin om gatubyråkrater. Han beskriver gatubyråkraterna som de personer som arbetar nära klienterna i människobehandlande organisationer. Lipsky (1980, s.xi) koncentrerar sig på gatubyråkraternas arbete utifrån deras eget perspektiv. Det är de som kommer i kontakt med allmänheten i sitt dagliga arbete och har som uppgift att arbeta för klienternas bästa samtidigt som de ska ta hänsyn till organisationen där de arbetar. Några exempel på områden där gatubyråkrater är verksamma är bland annat inom skolan, sjukvården, polisen och socialtjänsten. Gatubyråkraterna är alltså personerna som arbetar klientnära på de arbetsplatserna. Lipsky (1980, s.xii) menar att det är genom rutinerna i det dagliga arbetet som policys skapas. Forskning om den offentliga sektorn syftar enligt Lipsky (ibid.) på att organisationer och dess anställda styrs av riktlinjer och regler skapade av politiker och tjänstemän som är högt uppsatta i den organisatoriska hierarkin. Detta innebär en hierarkisk ordning där riktlinjer skapas långt bort från den plats där de kommer att utföras.

Utifrån det perspektivet kan dessa policys ses som riktlinjer skapade av en högre instans som talar om hur en verksamhet ska bedrivas och vilka mål som ska uppnås. Lipsky (1980,

s.xii) däremot ser på policyskapande på ett annat sätt och resonerar kring hur policyskapande kan ses och förstås utifrån ett bottom-up perspektiv. Det innebär att gatubyråkraterna istället skapar sina egna riktlinjer, då det är dem som utför arbetsuppgifterna. Istället för ett top-down perspektiv, där politiker och tjänstemän skapar riktlinjerna. Gatubyråkraternas möjligheter att skapa policys bygger på två sammanlänkande faktorer. Den första faktorn innebär att det finns ett relativt stort avstånd mellan personerna högre upp i hierarkin som har ansvar över hur verksamheten bedrivs och personerna som dagligen arbetar i verksamheten med medborgarna. Den första faktorn leder till den andra, som består av att gatubyråkraten har ett stort handlingsutrymme i sitt arbete och en frihet när det gäller att fördela resurser (Lipsky 1980, s.13-15).

3.2.1 Handlingsutrymme

Gatubyråkraternas arbetsuppgifter präglas till viss del av lagar och regler men då det inte finns mycket till utvärdering av dessa får deras eget handlingsutrymme stort utrymme. De får själva tolka regler och lagar i mötet med klienten (Lipsky 1980, s.13- 15). Enligt Lipsky (ibid.) finns det olika anledningar till varför gatubyråkraten alltid kommer att ha ett visst handlingsutrymme. För det första kommer de möten som den professionelle ställs inför alltid att vara av så komplex natur att det inte går att skriva ner några riktlinjer eller regler för hur de ska hanteras. Det blir upp till var och en att bedöma situationen och således använda sitt handlingsutrymme för att göra detta. Då arbetet innefattar människor kan varje möte se olika ut. Det kommer alltid att finnas flera alternativ till hur vi ska agera i olika situationer när vi arbetar med människor.

3.2.2 Resurser

Lipsky (1980, s.27-28) redogör för flera olika faktorer som kan påverka gatubyråkraternas arbete. De måste bland annat handskas med resursbrister och med flera olika arbetsuppgifter som ibland är oklara och direkt motsägelsefulla. De måste försöka visa på resultat och effekter av sitt arbete, något som ofta är svårt då de arbetar med människor. Det förekommer svårigheter i det vardagliga arbetet då gatubyråkraterna ska arbeta för klienten och sätta klientens bästa i främsta rummet, samtidigt som de måste rätta sig efter organisationen och de resurser som finns. Enligt Lipsky (1980, s.30-31) får gatubyråkraterna ofta arbeta med små resurser och kan på så sätt många gånger inte utföra sitt arbete på ett korrekt sätt. Det är organisationernas ledare som styr och påverkar hur

resurser ska fördelas. Kräver organisationen att gatubyråkraten spenderar en stor del av sin tid på administrativt arbete leder det i sin tur till att mindre tid läggs på klienten.

3.2.3 Distansering

Lipsky (1980, s.71-72) använder orden ”advocacy” och ”alienation” för att beskriva den motsägelse som finns inom gatubyråkraternas arbete. Arbetet beskrivs både som ett arbete för klientens bästa men även som ett arbete där gatubyråkraten ska visa organisationen hänsyn. ”Advocacy” kan översättas till det svenska ordet företrädeskap och ”Alienation” kan översättas till distansering. Enligt Lipsky (1980, s.76-78) kan distansering se ut på olika sätt och sker främst på grund av fyra olika faktorer. En anledning till distansering kan bero på att gatubyråkraten hamnar i ett läge där denne bara ser klienten, inte personen bakom. Distans skapas på så sätt till personen och dess behov. Det handlar även om att gatubyråkraterna befinner sig i en position mellan klient och organisation. Den glipa som finns mellan klientens önskan och behov, organisationens mål och gatubyråkratens resurser leder till att gatubyråkraten tvingas distansera sig till klienten. Gatubyråkraten vet aldrig riktigt säkert hur arbetet kommer att utvecklas och resultatet av sitt arbete (Lipsky 1980, s.78). Det handlar också om att de inte alltid kan arbeta så effektivt som de hade önskat, dels på grund av att omständigheterna runt klienten inte kan styras men också för att organisationen inte alltid ger dem tillstånd. Detta skapar en irritation som leder till en distansering. Resursbrist inom de verksamheter där gatubyråkraterna arbetar kan också utvecklas i distansering till arbetet med klienterna för att det inte finns tid att gå in lika djupt i varje ärende. Det är det mest akuta som får prioriteras och det andra tas avstånd från (Lipsky 1980, s.76-78).

4 Metod och material

I undersökningen har vi använt oss av en kvalitativ metod. I en kvalitativ metod läggs det vikt vid hur individerna uppfattar och tolkar sin sociala verklighet (Bryman 2008, s.340-341). Vårt val av metod baseras till stor del på att den kvalitativa metoden fokuserar på mening och betydelse i berättelser, det stämmer väl överens med syftet för vår undersökning. Vi har fördjupat oss i hur skolkuratorer och skolsköterskor beskriver sitt och skolans arbete med barn som lever i missbruksmiljöer. Vi har således varit intresserade av

att fånga deras egna upplevelser och tolkningar. Deras berättelser är det empiriska material som vi utgår från och som analyseras.

Vi har använt oss av intervjuer som metod för att samla in material till studien. Intervjuer som är av kvalitativ karaktär tenderar att vara mindre strukturerade och mer öppna än kvantitativa intervjuer. Intervjuformen som vi använt oss av i undersökningen är en semistrukturerad intervjuform. En semistrukturerad intervjuform innebär att forskaren utgår från en lista över särskilda teman som ska beröras under intervjun. Den semistrukturerade intervjun ger intervjupersonerna en stor frihet att utforma sina svar på sitt eget sätt och intervjuaren behöver inte vara styrd av särskilda frågor utan kan till större del följa intervjupersonen i samtalet (Bryman 2008, s.415).

De semistrukturerade intervjuerna har gett oss en större möjlighet att ta del av detaljerade och utförliga svar från intervjupersonerna och vi har fått en större uppfattning om vad de anser vara av betydelse. Semistrukturerade intervjuer rymmer på så sätt en flexibilitet och att använda det som metod för insamling av empiri öppnar upp för att samtalet kan röra sig i olika riktningar (Bryman 2008, s.413). Med utgångspunkt i vårt metodval har vi även fått en större förståelse för den komplexitet som finns kring det ämne som vi har undersökt. Det finns även möjlighet att gå fram och tillbaka mellan intervjuer och analys. Efter den första intervjun kunde vi ändra och lägga till ett relevant tema i vår intervjuguide inför de kommande intervjuerna, då vi märkte att det temat lyftes som ett betydelsefullt ämne av intervjupersonen. På så sätt kunde vi ta del av ny information som spelade en avgörande roll för det fenomen vi undersökt.

4.1 Tillvägagångssätt

Efter varje genomförd intervju har vi transkriberat senare samma dag. Att transkribera intervjuerna har varit en tidskrävande process men det har gett oss möjlighet att koda vårt material på ett bra sätt. Kodningen syftar till att ordna empirin och synliggöra mönster och samband med hjälp av att sortera ut olika delar av det insamlade materialet eller delar av det utifrån teman/begrepp (Jönson 2010, s. 56-57). Kodningen är en del av tolkningen, det kan bygga på intressanta förhållanden som blivit synliga vid intervjuerna. Koder kan även bygga på de frågor och de teoretiska begrepp som guidar studien (ibid.). Vi har kodat genom att använda oss av bokstavsmarkeringar i marginalen och färgöverstrykningspennor. Bryman (2008, s.525) skriver att man bör tänka på att ha distans till kodningen och inte jämföra kodningen med analys. Under kodningen har vi fokuserat på frågor som bland

annat rör vilken betydelse det kodade materialet har för de individer som varit inblandade samt försökt hitta kopplingar mellan olika koder. Vi kodade en intervju tillsammans för att tydliggöra hur vi skulle koda de resterande intervjuerna. Dessa kodades var för sig och sedan arbetade vi tillsammans med dem.

Kategorier och koder som har använts är ”förebyggande arbete”, ”barn som lever i missbruk”, ”elevkontakt”, ”handlingsutrymme”, ”resurser” och ”samarbete”. Dessa kommer att presenteras i vår analys under rubrikerna ”Berättelser om yrkesrollen och elevkontakten”, ”Berättelser om förebyggande arbete”, ”Berättelser om att identifiera barn i missbruksmiljöer”, ”Berättelser om handlingsutrymme”, ”Berättelser om resurser”, ”Berättelser om distansering” och ”Berättelser om åtgärder”. Vår empiri har analyserats utifrån de teoretiska perspektiv som vi valt att utgå från samt tidigare forskning. I analysen används direkta citat för att illustrera analytiska upptäckter. När några ord har uteslutits ur citatet markeras detta med [...]. Är det flera meningar som har utelämnats markeras det med [---].

4.2 Förförståelse

Något som vi har reflekterat mycket kring när det gäller våra personliga uppfattningar är vår förförståelse för ämnet. Vi har båda gjort praktik inom områden där barn har varit en central utgångspunkt för arbetet och vi har också kommit i kontakt med vårt forskningsproblem då vi har arbetat. En av oss har arbetat som missbrukshandläggare för vuxna och har på så vis kommit i kontakt med föräldrar till barn som lever i missbruksmiljöer. Den andra av oss har kommit i kontakt med barn som har befunnit sig i hushåll där det funnits missbruk. Utifrån den kunskap och erfarenhet som vi hade från början tänkte vi att skolan inte arbetade särskilt mycket med frågor kring barn som lever i missbruksmiljöer. Detta kan vara något som har påverkat hur vi har hanterat och bearbetat den information som vi fått ta del av under undersökningen. Vi har dock varit medvetna om det och har därför under hela arbetets gång diskuterat mycket tillsammans och försökt tänka på att vår förförståelse kan ha en inverkan på det material om vi har samlat in. Detta gjorde vi också för att undvika att personliga uppfattningar och värderingar skulle riskera att ta överhand.

4.3 Metodens begränsningar och förtjänster

Enligt Andersson och Swärd (2008, s.239) finns det en risk att intervjupersoner väljer att belysa ett ämne ur en viss vinkel. Detta kan ske på grund av att intervjupersonerna kan vara företrädare för en organisation som de vill skydda. Hänsyn bör därför tas till att intervjuerna kanske bara visar en del av fenomenet vi ämnar undersöka och måste därför behandlas därefter. I vissa fall kan intervjuer behöva kompletteras med andra metoder för att få ett bredare material (ibid.). Det kan även finnas ett bekymmer med vad en berättelse egentligen betyder, det är viktigt att ha i åtanke att inte ta för givet att människor alltid gör vad de säger.

En förtjänst som vi ser med vårt användande av intervjuer som tillvägagångssätt är att vi fått olika perspektiv på en och samma ”verklighet”. Genom intervjuerna fick vi även ta del av skolans struktur och komma nära de som arbetar. Detta kan ses som en fördel då det är just det vi ämnat göra i undersökningen, få en större förståelse för de som arbetar förebyggande inom skolan och hur de beskriver sitt arbete. Den kvalitativa metoden framhåller också betydelsen av sammanhang och kontext. Miljön har en avgörande roll och påverkar hur vi agerar (Bryman 2008, s.364). Att genomföra de olika intervjuerna i intervjupersonernas arbetsmiljö och observera omgivningen har hjälpt oss att förstå kontextens betydelse bättre.

4.4 Reliabilitet, validitet och jämförbarhet

Reliabilitet och validitet är två begrepp som är vanligt förekommande inom all forskning då det gäller studiers tillförlitlighet. Inom kvalitativa studier kan begreppet reliabilitet syfta till trovärdigheten i studien och validitet kan beskriva hur vi ser på resultatets giltighet (Bryman 2008, s.354-355). Då vi utgår från en kvalitativ metod i undersökningen kommer vi i detta avsnitt diskutera tillförlitlighet genom att redogöra för olika faktorer som har betydelse för studiens validitet och reliabilitet.

Båda två har medverkat vid samtliga intervjuer. Detta har hjälpt oss att förminska risken för misstolkningar. Vi har spelat in alla intervjuer med hjälp av en mobiltelefon, genom att göra det har risken minimerats för att intervjupersonernas utsagor skulle kunna misstolkas eller att viktig information gått till spillo beroende på att vi inte hunnit anteckna. Vi har med hjälp av inspelningen haft möjlighet att vara aktiva i samtalet och mer lyhörda för det intervjupersonerna talat om. Inför varje intervju har vi även bestämt en av oss som huvudansvarig för intervjun och den andre som ansvarig för observationer och

fältanteckningar under intervjun. I slutet av varje intervju har vi gjort en kortfattad återberättelse inför intervjupersonen av det vi uppfattat och fått ta del av. Detta har vi gjort för att försäkra oss om att vi inte har missuppfattat intervjupersonen samt för att få huvuddragen i intervjun bekräftade. Enligt Bryman (2008, s.353) kan detta ses som en typ av respondentvalidering som kan leda till en försäkran om att det som intervjupersonen har berättat stämmer överens med intervjuarens tolkningar.

Det finns en del svårigheter med att göra om en kvalitativ undersökning. Detta beror till stor del på att en kvalitativ undersökning är relativt ostrukturerad och mycket beroende på forskaren (Bryman 2008, s.368). Vad som belyses i vår undersökning kanske inte en annan forskare skulle lyfta fram som betydelsefullt. Enligt Fangen (2005, s.278) kan vi inte förvänta oss att en annan forskare kommer fram till samma resultat som vi, då fenomen studeras ur olika vinklar. Resultatet är på så vis bundet av den kontext som vi har befunnit oss i och i det som vi funnit relevant. Inom den kvantitativa forskningen brukar det talas om studiers generaliserbarhet, detta kan till viss del jämföras med begreppet överförbarhet inom den kvalitativa forskningen. Överförbarhet handlar om hur tolkningar kan överföras till att också gälla andra, liknande sammanhang (Fangen 2005, s.276). Det som framkommit i vår undersökning skulle kunna jämföras med andra liknande studier i liknande kontexter.

4.5 Urval

Vi har utgått från ett målinriktat urval när vi har valt personer till intervjuerna. Det innebär att vi har intervjuat personer som är väsentliga för undersökningen. Enligt Bryman (2008, s.434) är ett målinriktat urval i grunden ett försök att skapa överensstämmelse mellan det forskaren ämnar undersöka och urvalet. De personer som vi har intervjuat är de professionella som främst arbetar förebyggande på skolor, alltså skolkuratorerna och skolsköterskorna. Vi har intervjuat fyra skolkuratorer och fyra skolsköterskor på grundskolor i en mindre kommun. Valet av två olika professioner baserades på att vi sökte kontraster och olika perspektiv på vår forskningsfråga. Skolorna har valts utifrån fyra olika skolområden som finns i kommunen, detta för att få ett bredare urval.

Vi har intervjuat dem en och en för att undvika att de skulle påverkas av varandras beskrivningar och för att de skulle ha möjlighet att fritt uttrycka sina tankar och värderingar. Vår förhoppning var att de skulle kunna tala öppet utan att behöva känna att de stoppades av andra. Det skulle till exempel kunna finnas en risk att de inte ville uttala sig

om något som de uppfattade vara negativt med sitt arbete inför en annan kollega. Vi var medvetna om att det skulle innebära ett större tidsmässigt arbete med att intervjua dem var för sig men vi fann ändå att det var mest lämpligt med tanke på ovanstående resonemang. Enligt Ahrne & Svensson (2011, s.42) är det även viktigt att ta hänsyn till var intervjun ska äga rum. Intervjuerna har ägt rum på skolan där intervjupersonerna arbetar. Detta gjorde vi för att det skulle stimulera deras berättelser, då de intervjuades på arbetsplatsen där de själva hade möjlighet att styra var vi skulle mötas. Genom att träffas hos dem tillgodosåg vi även deras behov av att spara tid.

4.6 Etiska överväganden

I all forskning är det nödvändigt att ta hänsyn till de forskningsetiska principer som Vetenskapsrådet (2013) har utformat. Den grundläggande utgångspunkten för forskningsetik är individskyddskravet. Individskyddskravet innebär att intervjupersonerna inte ska utsättas för psykisk skada, fysisk skada eller förödmjukelse. Detta krav kan även brytas ner i fyra mindre delar. Dessa kallas för informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet (Vetenskapsrådet 2013, s.5-6).

Inför varje intervju, då vi talat med intervjupersonerna i telefon för att boka tid för intervju, har vi informerat om syftet med undersökningen, upplägg samt vilken del de har i undersökningen. Vi gav information om att det var frivilligt att delta i undersökningen, vilket vi även inledde varje intervju med att säga. Enligt Vetenskapsrådet (2013, s.9) ska personer som gör en aktiv insats i en undersökning alltid frågas om samtycke. Intervjupersonerna fick även veta att de när som helst hade rätt att avbryta sin medverkan. Då vi önskade spela in intervjuerna frågade vi intervjupersonerna vid intervjutillfället om de kunde tänka sig att vi spelade in intervjun på en mobiltelefon, för att sedan kunna transkribera intervjun.

Intervjupersonerna och de skolor som har varit aktuella vid empiriinsamlingen har anonymiserats i texten, detta för att enskilda personer inte ska kunna identifieras. I texten kommer intervjupersonerna att namnges ”skolkurator” och ”skolsköterska”. De berättelser som vi har fått ta del av kommer inte att användas i något annat syfte än till empiri för denna uppsats. Är intervjupersonerna intresserade av att ta del av vårt material kommer de få möjlighet att göra detta. Detta har vi informerat om vid varje intervjutillfälle. Enligt rekommendationerna från Vetenskapsrådet (2013, s.15) framkommer att de som deltar i

undersökningen kan ha ett berättigat krav att få veta vilka slutsatser och resultat som forskaren kommit fram till.

4.7 Arbetsfördelning

Från uppsatsens början har vi haft en gemensam utgångspunkt och ett gemensamt mål. Det har underlättat vårt arbete tillsammans. Under hela uppsatsens gång har vi diskuterat mycket ihop och pratat om hur vi har velat lägga upp arbetet. Till en början valde vi att dela upp en viss del av litteraturen mellan oss, för att underlätta arbetet och för att spara tid. Det vi har läst individuellt har vi återberättat för varandra, detta för att båda skulle kunna få del av materialet. Vi har haft lika mycket insyn i uppsatsens alla delar och hjälpts åt under hela uppsatsen.

5 Analys

I detta avsnitt kommer vi att presentera vår insamlade empiri och de kopplingar som vi har dragit mellan empiri, teoretiska utgångspunkter samt tidigare forskning. Vi har valt att integrera resultat och analys i en och samma del för att tydliggöra hur empirin kan förstås utifrån de teoretiska utgångspunkterna. Analysen är uppdelad i olika teman för att underlätta analysen av de professionellas berättelser om sitt arbete med barn som lever i missbruksmiljöer. De olika temana kommer dock att flyta in lite i varandra på grund av att det har varit svårt att skilja vissa delar åt och för att många teman hänger ihop.

5.1 Berättelser om yrkesrollen och elevkontakten

De intervjuade beskrev att elevkontakten kunde se olika ut. Några av informanterna beskrev att de var ute i uppehållsrummen och i korridorerna och visade sig bland eleverna, andra berättade att de får olika uppdrag från lärare, rektorer eller föräldrar. Ett flertal skolkuratorer beskrev att den största delen av deras arbete handlar om att träffa enskilda elever. Det framkom från både skolkuratorer och skolsköterskor att de gärna hade velat vara ute bland eleverna mycket mer än vad de redan var för att lättare kunna identifiera elever som inte mår bra och som eventuellt lever i missbruksfamiljer. Nedan beskriver båda professionerna hur elevkontakten kan se ut.

Det kan vara så att de haffar mig i matsalen till exempel. Så jag brukar försöka äta i matsalen för det är rätt så bra, då kan de ganska så lätt och diskret säga att ”jag skulle vilja ha en tid hos dig” och sen så kommer de hit. (Skolkurator 1)

Jag är ute mycket på skolan, mycket i uppehållsrummet, ute i korridorerna, mycket uppe i lärarrummet, så man har kontakterna på högstadiesidan. Där har jag också fått mandat från min rektor, att vara ute mycket och snappa upp. Man får reda på mycket. (Skolsköterska 1)

Enligt skollagen (2 kap 25§) ska kuratorn och skolsköterskan verka som stödfunktioner till lärare och övrig personal i skolan för att främja elevers hälsa och utveckling mot kunskapsmålen. Informanterna berättar att deras arbete har fokus på att stötta alla elever som har svårigheter eller något som hindrar deras skolgång. Däremot är det relativt oklart hur arbetet som skolkurator ska utföras, vilket Backlunds (2007, s.285) studier även visar. Det finns otydliga gränssättningar och skilda förväntningar på skolkuratorns arbetsuppgifter. Skolsköterskorna har tydligare arbetsbeskrivningar där den största delen av deras arbete är lagstadgad (Clausson et al. 2012, s.32). Skolkuratorerna hade svårare för att beskriva sin yrkesroll jämfört med skolsköterskorna och ett vanligt svar när vi frågade dem om de kunde beskriva sitt arbete var att det var en stor och svår fråga. Detta var inget svar vi fick från skolsköterskorna. Ett vanligt förekommande begrepp hos de intervjuade skolkuratorerna var flexibilitet, att arbetet var mycket flexibelt. Skolkuratorernas beskrivningar av sitt arbete kan förstås utifrån Lipsky (1980, s.13) då han menar att gatubyråkrater har ett relativt stort handlingsutrymme. Varje skolkurator innehar ett visst handlingsutrymme och får själv ta ansvar för sitt arbete och vad som ska prioriteras. Nedan följer två exempel på hur en skolkurator och skolsköterska beskriver sina yrkesroller.

Det är liksom inte strukturerat, vad man ska göra med den här kuratorsfrågan och elevhälsan riktigt. Sen är det ett jobb som inte är så uppskattat, det är många som inte förstår vad man gör. En del förstår och en del inte. (Skolkurator 2)

Jag tror att jag kan upplevas som lite neutralare att ha med på ett möte. För skolsyster väger ju och mäter och lite så. [...] Går du till en skolsyster så kan man alltid säga att man har ont någonstans och vissa kanske behöver en liten linda när de går tillbaka fast de inte har ont. Det är lite mer tillåtet. (Skolsköterska 3)

Enligt Backlunds studier (2007, s.123) har skolsköterskan en mer självklar roll på skolorna medan skolkuratorns roll inte är lika given. Detta kan förstås genom det Goffman (2009, s.33-35) skriver om kring etablerade sociala roller. De roller som individer i samhället har en bild av och som förknippas med vissa kännetecken. Skolsköterskans roll är etablerad på skolan sedan lång tid tillbaka. Det kan ha att göra med att skolkuratoren kom till skolans värld senare än skolsköterskan. Det kan även bero på att skolsköterskan känns igen på fler sätt än skolkuratoren (D-Wester 1996, s.12). Eleverna vet oftast var någonstans på skolan som skolsköterskan befinner sig, att denne sitter i ett rum där det till exempel finns en brist, ett vilorum i nära anslutning och en tavla som används för att undersöka synen. Det är den inramning som skolsköterskan befinner sig i och som eleverna känner till. Inramningen kan ses som den rekvisita som vi agerar framför, exempelvis möbler, dekor och andra bakgrundsinslag (Goffman 2009, s.29).

Alla i en viss kategori eller yrkesroll kan ha något liknande fasader. De som arbetar med ett speciellt yrke, exempelvis skolsköterskor, kan framträda på ett likartat sätt. De likheter som finns bland de som arbetar gör det lättare för oss att kategorisera individerna efter deras yrke (Goffman 2009, s.33). Intervjuerna skulle kunna förstås utifrån det då informanterna vid flera tillfällen nämnt att eleverna verkar mer bekanta med skolsköterskan. Det kanske beror på att skolsköterskan träffar alla eleverna på hälsosamtal och hälsokontroller i olika årskurser men kanske även för att det är lite mer accepterat att gå till skolsköterskan, då eleven alltid kan skylla på att den har ont. En skolsköterska berättar om vikten av att alltid vara tillgänglig för eleverna:

Är man fjorton femton år brukar man vara väldigt nu och här.
Liksom.. det är nu jag är arg, det är nu jag är ledsen, det är nu
kompisarna är taskiga. Det är lite svårt att vänta. (Skolsköterska 3)

Backlunds studier (2007, s.123) visar också att skillnader mellan olika skolors lokala tillgång till kurator och skolsköterska kan ha betydelse. Kuratorn och skolsköterskan kan

till viss del ha liknande arbetsuppgifter, som till exempel handledning för lärare och samtal med elever (ibid.). Detta är även något som framkommer i intervjuerna. Skolsköterskorna och skolkuratorerna upplever att det är viktigt att de arbetar nära varandra, för att eleverna ska må både fysiskt och psykiskt bra i skolan och för att de tillsammans ska kunna stödja elevernas utveckling mot deras lärande. Utifrån Goffman (2009, s.75) skulle det kunna tolkas som att skolkuratoren och skolsköterskan bildar ett team tillsammans, där de arbetar mot ett gemensamt mål. Ett team förstås som en eller flera individer som samarbetar för att kunna framställa en rutin och en roll. Individer som tillhör samma team står i ett betydelsefullt förhållande till varandra (ibid.). Två skolkuratorer beskriver nedan betydelsen av ett nära samarbete med skolsköterskan.

Ibland kan skolsköterskorna känna att det här är någonting för mig och så säger de till eleverna att ”det här tror jag att du skulle må bra av att prata med kuratorn om” och så slussar man dem vidare hit.
(Skolkurator 3)

Vi är ju inte pedagoger men vi är i en pedagogisk miljö. Det är ju jag, skolsköterskan och studievägledaren då som är lite utanför. [...] Vi tänker på ett annat sätt. Sen är vi ju olika personer och så där men absolut ett nära samarbete. Det är nästan ett krav att man har det med skolsköterskan för att det ska liksom funka. (Skolkurator 3)

Vikten av att skapa en relation till eleven framgick också. Finns det en skolsköterska på heltid kan eleverna få en närmare relation till denne och kan på det sättet lättare komma och prata om det är något som har hänt (Backlund 2007, s.124). På skolorna där kuratorn hade en mindre tjänst blev det mer kuratorsarbete för skolsköterskan, så som exempelvis stödjande samtal och längre kontakter. En skolsköterska beskrev att eftersom det inte fanns någon kurator att tillgå så ofta för eleverna så kom de till henne istället. Vikten av tillit till varandra beskrevs som viktig då de två professionerna arbetar nära varandra. Enligt Goffman (2009, s.77) är varje teammedlem tvungen till att lita på att de andra medlemmarna uppträder och betar sig på ett riktigt sätt enligt teamet, de andra är i sin tur tvungna att lita på denne. Därför är teammedlemmarna med nödvändighet förenade med varandra genom ett ömsesidigt beroende. Detta kan ses som en förklaring till det informanterna berättat för oss. Det blir tydligt då skolsköterskorna berättar att de slussar

elever vidare till skolkuratoren då de känner att barnet skulle må bättre av detta. Det är även de två professionerna på skolan som främst utgår från ett socialt perspektiv och som tillsammans arbetar för att bli mer effektiva och för att arbetet ska bli så bra som möjligt. De bildar ett team för att arbeta mot ett gemensamt mål.

5.2 Berättelser om förebyggande arbete

Något som vi tydligt kunnat utläsa från intervjuerna är att ett flertal av informanterna beskriver att de tror att det finns ett stort mörkertal av barn och ungdomar som lever i hem där det förekommer missbruk. Enligt informanternas utsagor är detta dock inget som elevhälsoteamen diskuterar i skolorna. Skolsköterskorna är de som främst har betonat vikten av ett förebyggande arbete, samtidigt som det också främst är dem som uppgett att de saknar tillräckligt med tid för att kunna arbeta så mycket förebyggande som de egentligen hade velat göra. Några skolsköterskor beskrev att de är ute mycket och visar sig på skolorna och på så vis arbetar förebyggande. En skolkurator berättade att hon arbetar mycket förebyggande, hon kan prioritera sitt arbete och har då valt att prioritera det förebyggande arbetet. Genom att arbeta förebyggande menar skolkuratoren att fler elever nås. Kunskaperna kring hur arbetet med barn som lever i missbruksmiljöer kan se ut är varierande och om det har någon påverkan på hur det förebyggande arbetet ser ut är svårt att svara på. Endast en av informanterna har gått någon form av utbildning gällande missbruk och kring arbetet med barn till missbrukare. Vid frågan om hur det förebyggande arbetet kan se ut svarar en skolkurator och skolsköterska så här:

Det jag saknar och det jag inte har tid till, för att tiden inte räcker till, det är mer förebyggande arbete. Jag gör det lite då och då, skulle jättegärna vilja göra mer. Vara ute i klasserna och snacka.
(Skolkurator 4)

Jag försöker att röra mig på skolan, men det är mindre än vad jag skulle önska om jag säger så. Det är därför jag försöker ha dörrarna öppna. Men jag går en sväng på morgonen, på raster och på lunchen. Jag går över skolgården om jag har något ärende, både för att synas men även för att se. (Skolsköterska 3)

Enligt Backlund (2007, s.34-35) kan skolsköterskan bli en viktig stödperson om denne har en öppen mottagning som i och med det kan uppmärksamma om en elev riskerar att fara illa. Skolsköterskor har sedan professionen infördes betraktats utföra arbete av social karaktär, deras arbete försvåras dock av att de inte upplever sig ha tillräckligt med tid för detta (Prymachuk et al. 2012, s.850). Detta kan kopplas till den brist på tid och resurser som finns överallt där gatubyråkrater arbetar (Lipsky 1980, s.29).

Skolsköterskor har en viktig roll för att identifiera och hantera barn och ungdomar med psykisk ohälsa (Prymachuk et al. 2012, s.850-852). Enligt en artikel av Prymachuk et al. (ibid.) berättar intervjuade skolsköterskor att skolan är en plats där de kan arbeta med elevers hälsa på ett hälsofrämjande sätt. De påpekade även vikten av att få stöd och kunskap från specialister inom området. Detta kan kopplas till det en av våra informanter berättade, den skolan valde att bjuda in specialister från behandlingsenheten i kommunen till skolans elevhälsoteam för att ge teamet ny kunskap. Att det bara var en informant som beskrev att de bjöd in specialister för att få mer kunskap kring missbruk kan bero på flera olika orsaker. Det skulle kunna förstås utifrån Lipsky (1980, s.30) då de professionella kanske inte kan prioritera utbildningar då de har andra arbetsuppgifter i fokus. Det kan också tänkas att bristen på tid blir avgörande. Det finns kanske inte möjlighet att bjuda in personal för utbildning då skolkuratorerna och skolsköterskorna har ont om tid och på så sätt tvingas lägga tid på akuta ärenden.

Enligt Prymachuk et al. (2010, s.850) upplevde de intervjuade skolsköterskorna hinder i sitt arbete med att identifiera och hantera elever med psykisk ohälsa. Ett av dessa hinder var den begränsade utbildningsmöjligheten. Detta synliggörs även i våra intervjuer då endast en av informanterna berättade att denne hade gått en utbildning kring missbruk. Det finns en risk att utbildningsbristen blir ett hinder i arbetet med att uppmärksamma barn som lever i missbrukshem. Kunskap och utbildning kring missbruk bland skolpersonal är något som även Socialstyrelsen (2009, s.21) belyser som viktigt. Genom en större förståelse finns det fler möjligheter att uppmärksamma barn och ungdomar som är i behov av stöd (ibid.).

Enligt skollagen (2kap 25§) ska elevhälsan främst vara förebyggande och hälsofrämjande. Vid frågan om de i elevhälsoteamen diskuterar det stora mörkertalet bland elever som lever i missbrukfamiljer uppgav de flesta att det inte görs. En skolsköterska berättade att elevhälsan behövde bli bättre på skolan:

På mitt förra jobb var det kvalitet. Här är det kvantitet. Jag kan se en så tydlig skillnad. Elevhälsan behöver bli stärkt. (Skolsköterska 4)

Att elevhälsoteamsmöten inte håller den standard som de bör göra kan förstås utifrån det Hjørne och Säljö (2008, s.98) studie visar gällande en brist hos elevhälsoteam.

Elevhälsoteamen ska bestå av personal med olika kompetens, just för att de olika professionerna ska bidra med olika sätt att tolka och förstå barnen (Hjørne & Säljö 2008, s.57-59). Enligt Hjørne och Säljö (2008, s.98) studie visade det sig dock att elevhälsoteamsmötena oftast bestod av att de olika professionerna var överens. Olika perspektiv på problemen lyftes inte fram i den mån det från början var tänkt.

För att kunna bedöma en elevs behov krävs det att de professionella har ett helhetsperspektiv när de diskuterar eleven (Lipsky 1980, s.77-78). Olika professioners kunskap i elevhälsoteamet ska kunna bidra till ett helhetsperspektiv. Då professionerna inte lyfter fram olika perspektiv på det som diskuteras i elevhälsoteamet kan det tänkas få konsekvenser för eleven, då de professionella inte får ta del av varandras olika kunskaper och erfarenheter. Ett helhetsperspektiv kan således komma att gå förlorat. Till största del var det elevens beteende som diskuterades. Händelser i barnens vardag och hemmiljö diskuterades inte (Hjørne & Säljö 2008, s.98). Det kan tänka sig att den intervjuade skolsköterskan kan ha erfarenheter av detta och på vis kan det ligga till grund för att mötena inte kan anses vara av den kvalitet som efterfrågas. Under flera av intervjuerna har informanterna uttryckt en önskan om ett utvecklat elevhälsoarbete. Förebyggande arbete önskas få mer prioritet, bland annat för att fler barn som lever i missbruksmiljöer ska kunna uppmärksammas.

5.3 Berättelser om att identifiera barn i missbruksmiljöer

En återkommande följdfråga hos flera av informanterna då vi ställde frågan om hur de arbetar med att identifiera elever som lever i missbruksfamiljer var att de frågade vad vi menade med missbruk. Detta gjorde de fastän vi inledde intervjun med att beskriva begreppet missbruk. De allra flesta tänkte på alkohol under intervjun och berättade att de sällan varit med om att ett barn lever i en familj där någon av föräldrarna har ett narkotikamissbruk eller tablettmissbruk.

Några av informanterna beskrev tydliga varningstecken som de tittar efter hos barnen på skolan. Elevers frånvaro är något som diskuteras i elevhälsoteamen och vad det kan bero på, att det faktiskt kan bero på föräldern. En skolsköterska berättar att tecken på att ett barn

mår dåligt eller eventuellt far illa kan vara att läxorna inte görs, det märks att barnet tar ett stort ansvar hemma och ofta är trött.

Ibland så hittar man ju de här tjejerna som är väldigt omhändertagande så att man förstår att det är de som tar hand om det här. De fixar med föräldrar, de handlar och gör en massa sådana saker. De är liksom den som håller ytan. Nu förtiden är det ju inte speciellt vanligt att barn tar ansvar för att gå och handla.

(Skolsköterska 3)

Det är också återkommande att informanterna berättar att det är oerhört svårt att identifiera dessa barn och att det är svårt att veta om det är ett missbruk som pågår i familjen, det kan vara vad som helst menar några.

Om man har ett barn med mycket bekymmer, då kan jag inte säga att det första jag tänker är att det är missbruk i familjen. För det är ett svåridentifierat problem, de är väldigt skyddade av sina barn och om det inte har gått allt för långt kan de också hålla en fasad, en fräschhet och lite sådär. Där tror jag helt klart att vi missar.

(Skolsköterska 1)

Enligt Socialstyrelsen (2009, s.13) är missbruk ofta ett dolt problem och det kan vara svårt att upptäcka och identifiera vilka barn som lever under dessa förhållanden. Barnen som lever i missbruksmiljöer ska sköta skolan, sin hälsa och utveckling på samma sätt som andra barn. Detta fastän de inte har samma möjligheter som andra barn, då deras föräldrar kanske inte kan vara närvarande på samma sätt. Barnen tvingas på så sätt att ta ett större ansvar (Ribbing 2005, s.6). I en rapport från Socialstyrelsen (2009, s.20-21) framkommer att skolan har en viktig funktion i att upptäcka problem eftersom de har en daglig kontakt med barnen, personalen har en av de största möjligheterna att uppmärksamma dessa barn (ibid.). Det är något som inte riktigt stämmer överens med de utsagor som vi fått ta del av. Få av informanterna beskrev att skolan har den största möjligheten att identifiera barn i missbruksmiljöer och menar att andra instanser, så som socialtjänsten, har huvudansvaret. Enligt Goffman (2009, s.25) framställer sig varje individ på ett visst sätt. Det kan tänkas förstås utifrån att intervjupersonerna framställer sig på ett särskilt sätt framför oss när de

beskriver att skolan inte har den största möjligheten att identifiera dessa barn. Informanten kan känna sig manad att styra sin publiks uppfattning när denne pratar om något och i detta fall kan det tänkas att vi blir informanternas publik (ibid.).

Det är viktigt att skolpersonalen är observanta på varningssignaler och att de reagerar på faktorer som hög frånvaro, skolk och på försämrade resultat (D-Wester 2005, s.30). Detta är något som flera av informanterna bekräftar. Skolkuratorerna och skolsköterskorna upplever inte att skolan har den största möjligheten att uppmärksamma barn som lever i missbruksmiljöer. Det är ett svåridentifierat problem som kan ta sig uttryck på många olika sätt. De yrkesverksamma bekräftar samtidigt att det är de och övrig skolpersonal som ändå måste vara observanta på varningssignaler hos eleverna. Flera av informanterna berättar att det är svårt för dem som skolkuratorer och skolsköterskor att identifiera elever som lever i missbruksfamiljer. De beskriver att det är läraren som har den dagliga kontakten med eleven och som har större möjlighet att uppmärksamma dem. Samtidigt som de säger detta påpekar flera av dem också att lärarna inte utgår från ett socialt perspektiv där man tittar på hur eleven har det hemma, på fritiden och på andra faktorer utanför skolmiljön. Nedan beskriver en skolsköterska sin roll på skolan.

Vi har ju den rollen i skolan, att tänka socialt. Är det något barn som signalerar någonting så ska vi ha med det här i tänket. ”Kan det bero på.. Något hemma? Är det missbruk?” Det är lättare för mig och kuratorn att lyfta in de frågorna. Vi får liksom lite den rollen, pedagoger har den andra rollen. Det är större chans att man upptäcker det tidigt om man sätter på sig de glasögonen.
(Skolsköterska 3)

Utifrån informanternas berättelser har vi kunnat utläsa att skolkuratorerna och skolsköterskorna upplever att det är svårt för lärarna, att uppmärksamma barn som lever i missbruksmiljöer fastän de har en daglig kontakt med barnen. Informanterna berättade att lärarna främst utgår från ett pedagogiskt perspektiv och inte har ett så stort socialt perspektiv som de själva. Då lärarna inte utgår från ett socialt perspektiv när de ser eleverna skulle detta kunna tänkas få konsekvenser för eleverna och deras lärande. Det skulle kunna gå emot ett av skolans viktigaste uppdrag, som idag är arbetet med elevhälsan (Hjärne & Säljö 2008, s.9). Arbetet ska innehålla både skolmiljön och individens psykiska och fysiska hälsa. Skolmiljön anses avgörande för elevens lärande (Guvå 2009, s.2-3). Elevens lärande

kan komma att påverkas av hemmiljön och lärandet blir på så vis lidande om ingen ser till faktorerna utanför skolan som kan påverka eleven.

5.4 Berättelser om handlingsutrymme

Skolan som organisation styrs av rektorerna och det är de som har huvudansvaret för organisationens utformning. De intervjuade skolkuratorerna beskriver att det innebär att rektorerna ansvarar för deras arbete. Under intervjuerna har det framkommit att både skolkuratorerna och skolsköterskorna måste hålla sig inom organisationens gränser och inte utföra uppgifter som ligger utanför deras område. Det var särskilt skolsköterskorna som beskrev att det lagstadgade arbetet tar mycket av deras arbetstid. En skolsköterska beskriver det så här:

Kan hända att jag har stödjande samtal men jag lägger så mycket jag kan på kuratorn för det skulle ta för mycket tid. Jag måste först utföra det som är lagstadgat. [...] Det finns inte utrymme att ha väldigt långa, timslånga regelbundna samtal. Det har jag inte utrymme för, det är inte mitt uppdrag heller. (Skolsköterska 1)

Denna typ av handlingsutrymme som skolsköterskan ovan beskriver kan ses som typiskt för en gatubyråkrat. Det är framförallt skolkuratorn som har ett stort eget ansvar för sitt arbete men som också måste förhålla sig till organisationens ramar och riktlinjer. Enligt Lipsky (1980, s.15) har en gatubyråkrat regler, lagar och förhållningssätt att utgå ifrån men det finns också ett handlingsutrymme som den enskilde kan påverka. Lipsky (ibid.) menar att det finns flera anledningar till varför handlingsutrymme alltid kommer att finnas hos de tjänstemän som arbetar nära medborgarna. Det första handlar om att arbete med människor kan vara komplext och svårt att generalisera. Det kan bli svårt att skriva ner i lagar och arbetsbeskrivningar vad arbetet ska innehålla och hur det ska utföras. För det andra kan en gatubyråkrat i sitt arbete med människor ställas inför många olika handlingsalternativ just på grund av att de arbetar med människor. Handlingsutrymmet är alltså en balansgång mellan regeltolkning och opartiskhet och å andra sidan flexibilitet och medkänsla (ibid.). En av informanterna berättade att hon valde att lägga tid på att göra olika handlingsplaner till skolan. Skolkuratorns handlingsutrymme gav här möjlighet till att lägga fokus och prioritera det som denne ansåg vara av vikt på den skolan. Informanterna beskrev dock inte

att det fanns någon handlingsplan som rör barn som lever i missbruksfamiljer. En handlingsplan och vidareutbildning för personal inom skolan ses som ett viktigt steg för att öka sannolikheten för att uppmärksamma barn i missbruksmiljöer (STAD 2010, s.5). En skolkurator beskriver nedan sin upplevelse av sitt handlingsutrymme.

Nä, det finns inget stort handlingsutrymme. Det är mer att du kanske får sortera och avsäga dig uppdrag, kolla vad som är på riktigt. Kanske lägga över en del på mentorerna. (Skolkurator 2)

Samtliga informanter beskrev att de finns för att hjälpa eleverna till en bättre skolgång. Flera av dem tycker sig dock ha svårt att kunna förändra något som handlar om barnens föräldrar, exempelvis där det förekommer missbruk. En skolsköterska återgav ett fall där en flicka inte hade tillgång till mensskydd på grund av att hennes mamma la sina sista pengar på alkohol. Denna flicka kom därför till skolsköterskan en gång i månaden och bad om skydd. I detta fall var socialtjänsten inkopplad men skolsköterskan menade ändå att hon hade misslyckats och kände att eleven inte hade fått tillräckligt med trygghet hemma. Hur skolsköterskan hanterade ärendet var något som hon själv valde att arbeta utifrån i och med sitt handlingsutrymme.

Men det hade redan gjorts så mycket, det hade gjorts socanmälan på socanmälan. Då var det kanske bättre att man såg henne i skolan, att hon kom hit och hade något sånär närvaro. Så att ja, det kan man diskutera. Om det är rätt eller fel, men det får ju jag stå för. Men det är ett och samma bekymmer som man kan handskas med väldigt olika. (Skolsköterska 1)

Få av informanterna berättade att det inte förekom någon missbruksproblematik på skolan där de arbetar. Det upplevdes därför inte finnas något behov av extra kunskaper om missbruk hos personal och elever. Detta kan kopplas till Lipsky (1980, s.15) då han menar att det finns ett handlingsutrymme som den enskilde själv kan påverka. På denna skola väljer de att inte lägga fokus på missbruksproblematik. Vad det beror på kan vi inte dra några slutsatser från ur vår empiri, det kan dock diskuteras. Kan det vara så att det inte finns missbruksproblematik på den skolan, eller är det personalen som väljer att inte se problemen? Kanske har skolan andra centrala problem som de främst måste arbeta med.

Utifrån Hjärne, Juhila och van Nijnatten (2010, s.303-304) skulle det också kunna vara så att det finns ett dilemma mellan de verksamma inom skolan och skolan som organisation. Det kan vara skolan som organisation som väljer vad som ska prioriteras och inte skolsköterskan eller skolkuratoren. Fokus på missbruksproblematik kanske därför inte sätts i centrum.

I detta jobbet har jag minst haft med missbruk att göra. Det finns inte behov, nej det tycker jag inte. Det behovet har aldrig kommit upp. (Skolkurator 4)

Enligt Statens offentliga utredningar uppskattades det år 1994 att mellan 10-15 procent av alla barn som lever i Sverige, motsvarande över 190 000, växer upp i familjer där vuxna överkonsumerar eller missbrukar alkohol och/eller andra droger (STAD 2010, s.6). I varje skolklass finns det cirka två till tre barn som har en förälder som dricker alkohol eller använder droger (Ribbing 2005, s.18). En av informanterna berättade att det på den skolan inte förekommer elever som lever i missbruksfamiljer och att det därför inte är något som den skolan behöver lägga fokus på. Detta kan kopplas ihop med hur Goffman (2009, s.39) ser på hur vi formar och anpassar våra framträdanden för att vi ska passa in i olika sammanhang. Vi ger den som vi möter en förskönande bild av oss själva och det kan i detta fall handla om att informanten vill framhäva positiva saker om sig själv och samtidigt dölja saker som den anser vara av en negativ karaktär. Informanten förväntar sig att vi ska tro på vad vi ser och hör, i detta fall att det inte finns några elever på den skolan som lever i familjer där det finns missbruk. Det kan vara så att det inte förekommer barn som har föräldrar som missbrukar men det kan även tänkas vara så att informanten väljer att lägga fram den bilden för oss för att rättfärdiga att de inte arbetar på något speciellt sätt med missbruk och med att identifiera barn som mår dåligt till följd av detta. Informanten spelar på så vis en roll för oss. Enligt Goffman (2009, s.22) spelar alla människor en mer eller mindre medveten roll. Följande citat är från en skolkurator som berättar om missbruk på skolan.

Så det här med missbruksproblem är det egentligen tur att man inte har så mycket av. Det kan ju vara rätt så tufft. Det skulle ju vara jättesvårt att prata om i en familj kan jag säga. (Skolkurator 4)

Det framkommer att olika skolor har olika fokus som de utgår från. Enligt informanternas utsagor kan det till viss del bero på var någonstans skolorna ligger, i vilka områden och hur dessa områden ser ut socioekonomiskt. Det finns specifika saker som de arbetar med i olika områden. Det kan knytas till elevhälsoteamen, där de på ett indirekt eller direkt sätt beslutar hur skolans resurser ska användas. Under elevhälsoteamsmöten resonerar kollegorna tillsammans och bestämmer var fokus ska ligga och vilka problem som ska prioriteras (Hjörne & Säljö 2008, s.77). De problem som anses vara mest aktuella får generellt sätt mer fokus och mer resurser.

5.5 Berättelser om resurser

Ekonomiska begränsningar och bristande resurser är återkommande teman i intervjuerna. Tidsbristen togs upp som en av de största bristerna när det gällde resurser för att arbeta med att identifiera barn som lever i hem där det förekommer missbruk. Det var inte ovanligt att ett mycket stort antal elever kombinerades med, vad informanterna ansåg vara, för lite arbetstid. De beskrev att tiden inte räckte till för det arbete som flera av dem egentligen skulle vilja prioritera. Det fanns inte alltid tid för samtal med elever där informanterna misstänkte att eleven ville prata om något och där det eventuellt fanns missbruk med i bilden. En skolkurator och skolsköterska beskriver bristen på tid såhär:

Det finns inte mycket tid, tyvärr. Jag hade ju velat vara ute hos eleverna mycket mer, absolut. Men jag har inte den möjligheten, tyvärr. (Skolkurator 3)

Man ser ju sådana som återkommer och man anar att det är någon som vill prata. De kommer med en krämpa men man anar att de vill snacka istället men det är inte tid här. Det är inte tid att ge individen tid att prata. Vi har ju fått utbildning i motiverande samtal men det är inte tid.. att sitta ner och samtala så. (Skolsköterska 4)

Flera berättade att de hade för många elever för att de skulle ha tid att arbeta tillräckligt mycket uppsökande och förebyggande. Det var några av de saker som blev lidande på grund av att de inte hade tillräckligt med tid. Det kan kopplas till Lipsky (1980, s.29) skriver om när det gäller gatubyråkraternas brist på resurser. Små resurser i form av tid och

stora elevantal medför att gatubyråkraten, i det här fallet skolsköterskan och skolkuratoren, inte kan utföra sina arbetsuppgifter på rätt sätt. Ett liknande resonemang hittas i en artikel av Carlson och Kees (2013, s.212) där skolkuratorers berättelser om brist på tid tas upp. Skolkuratorerna upplevde att de hade för lite tid för att ge eleverna det specifika stöd som de var i behov av. Bland annat beroende på att kraven från omgivningen på dem var för stora och för att elevantalet inte var adekvat till tjänstens storlek. Enligt Lipsky (1980, s.30) kan det bli svårt för en lärare att se alla enskilda individer i ett fullt klassrum, denne kan alltså inte fullgöra sina arbetsuppgifter på grund av bristande resurser. Barn som lever i missbruksmiljöer riskerar på så sätt att försvinna i mängden.

Lipsky (1980, s.37) menar att gatubyråkraterna arbetar där det vanligtvis är brist på resurser och där resursbristen inte går att lösa. Resurserna är nästan aldrig anpassade i förhållande till vad gatubyråkraten förväntas prestera. De får arbeta med det material och de resurser som finns och göra det bästa av situationen (Lipsky 1980, s.27-28). Flera av skolkuratorerna beskrev att lärarna inte förstod att deras arbete med de barn som var i behov av stöd inte alltid gick att ordna på fem minuter. En skolkurator beskrev det så här:

När man är skolkurator så är det så ”lös det!”. Ibland är det bra och ibland är det ett helvete. Det ska helst gå rätt fort också. Det kan vara någon som har svåra problem och inte mår bra på olika sätt men så ska man lösa det. ”men han är ju fortfarande likadan, du pratade väl med honom förra veckan?” (Skolkurator 2)

5.6 Berättelser om distansering

De intervjuade skolkuratorerna och skolsköterskorna hänvisade ofta sitt arbete, eller frånvaron av sitt arbete, med barn som lever i missbruksmiljöer till andra instanser eller till andra professionella. Andra instanser framställdes som mer lämpade att ta tag i missbruksproblematiken då skolan i huvudsak inte ska fokusera på familjen utan ha eleven i fokus. Detta beskrevs på lite olika sätt.

Det låter så hemskt men jag är egentligen här för att undanröja hinder för lärande. Alltså att eleven ska lära sig..och i och för sig ska de må bra också, men att försöka hålla ett skolfokus så mycket

som möjligt och när det är någonting annat så är det det övriga samhället som ska ta sitt ansvar. (Skolkurator 3)

Man hoppas ju att dem som arbetar med föräldrarna fångar upp familjerna där det finns barn och så önskar man ju att de då kanske informerade skolan. [---] Det kan nog bli mycket bättre än att vi fångar dom här barnen. (Skolsköterska 4)

Det blir tydligt att deras arbetsuppgifter inte kan omfatta alla problem. De måste fokusera på de uppdrag som de fått av rektorn, det som är lagstadgat och de arbetsuppgifter som de själva prioriterar. Att tiden inte räcker till för att arbeta med alla problem kan förklaras med hjälp av Lipsky (1980, s.72) som menar att gatubyråkraterna distanserar sig från sina klienter med hänvisning till andra instanser. Colnerud och Granström (2002, s.77) beskriver att olika professioner inom elevhälsoteam själva kan känna sig oförmögna att agera och förväntar sig istället att någon annan ska ta tag i existerande problem, exempelvis socialtjänsten. På så sätt lyfter de ansvaret från sig själva och över på andra yrkesverksamma som enligt dem är mer lämpade att ha en fortsatt kontakt (Lipsky 1980, s.72). Kortare kontakter och hänvisningar till andra yrkesverksamma borde alltså kunna leda till att de håller en distans till eleven och det problem som har identifierats. Detta behöver dock inte ses som negativt, då det i första hand är socialtjänsten och inte skolan som ska ge barnet det skydd och stöd som det är i behov av. Det är ett av socialtjänstens huvudsakliga uppdrag (Socialstyrelsen 2009, s.25).

När vi ställde frågor om hur informanterna arbetar med att uppmärksamma barn som lever i missbruksmiljöer beskrev några sitt arbete, men många hänvisade även här till brist på tid. Många berättade att de ringde till socialtjänsten för att diskutera olika ärenden, men det fanns även de som menade att de inte hade tid för det. Nedan följer en beskrivning från en skolsköterska som återger detta.

Här har det inte varit ett behov av det. Och jag tror att det är för att jag inte djupdyker nu. Man håller sig här för att det inte finns tid för mer. Man får tänka att det räcker, det läraren gör, det jag gör och det kuratorn gör. Det är inte det där att gå på djupet och verkligen försöka hjälpa till..nej..det finns det inte tid för. (Skolsköterska 4)

Det skolsköterskan här gör skulle kunna liknas vid det Lipsky (1980, s.75-79) kallar för distansering. På grund av tidsbrist kan de yrkesverksamma inte gå in och ha närhet i alla ärenden. De prioriterar bort det som inte måste göras akut. Det handlar även om att försöka rättfärdiga det som görs för klienten, vilket blir tydligt när skolsköterskan berättar att det får räcka med de samlade insatserna från lärare, kurator och egna insatser. Skolsköterskan har anpassat sig efter de resurser som denne har och har på så vis distanserat sig från klienten. Det är inte ovanligt att resursbristen inte går att lösa och gatubyråkraterna tvingas därför att anpassa sig till de mål och medel som de har (Lipsky 1980, s.37). Utifrån Colnerud och Granström (2002, s.77) skulle detta även kunna förklaras som psykologiska försvarsmekanismer, som finns i de flesta verksamma organisationer och som skyddar medlemmarna från att se brister i sitt eget arbete.

5.7 Berättelser om åtgärder

Av de intervjuer som vi har gjort har det varit tydligt att skolkuratorns roll är väldigt flexibel och inte alltid helt självklar. Vilka åtgärder som vidtas ser därmed också till viss del olika ut beroende på vilken skolkurator eller skolsköterska vi har intervjuat. Samtliga har mer eller mindre påpekat att de själva bestämmer till stor del hur deras arbete ska utformas och vilka åtgärder som ska vidtas.

Vi jobbar ju olika som kuratorer, beroende på hur många elever man har och vilka vi är. Det är väl det som är charmen med det här jobbet, att jag kan göra lite som jag vill, utefter lagen. (Skolkurator 3)

En skolsköterska beskriver att annan personal på skolan kan ha svårt för att förstå skolsköterskans och skolkuratorns arbete och sociala perspektiv:

Jag tror inte att alla pedagogerna tycker att vi..ja, vad ska man säga..de tycker nog inte alltid att vi är på banan. (Skolsköterska 3)

Ur Goffmans (2009, s.35) teori om dramatiskt förverkligande kan vi utläsa att individer genom sitt agerande måste göra saker som bekräftar vad denne sagt. Vad personen säger räcker alltså inte, det måste bekräftas genom personens aktivitet. Är det otydliga

arbetsuppgifter eller arbetsbeskrivningar inom ett yrke kan det påverka individen. Detta bekräftas då Backlund (2007, s.123) skriver att skolkuratoren har otydliga arbetsuppgifter jämfört med skolsköterskan. Goffman (2009, s.35) menar att det kan leda till att individen behöver arbeta mer med dramatiseringen för att visa vad individen har för roll och vad rollen innehåller. Dramatiseringen behöver inte innebära några problem men kan göra det då en individ behöver arbeta så mycket med dramatiseringen att nästan all energi går åt till detta (ibid.). Utifrån det skulle framför allt skolkuratorernas, till viss del oklara roll, kunna leda till att de får arbeta mer med dramatisering. Mer energi går åt till att visa för de andra professionella på skolan vilka de är och vilka arbetsuppgifter de har istället för att vidta konkreta åtgärder. De måste kanske även visa för eleverna vilka de är och hur de arbetar. Enligt Goffman (2009, s.37-38) kan det bli så att individen utför sin arbetsuppgift väl men inte har tid att ägna sig åt att visa det. Det skulle kunna innebära att skolkuratorns roll på skolan fortsätter att vara otydlig eller att de eventuellt måste lägga mer fokus på att tydliggöra sin roll och missar på så vis ett effektivt arbete med barnen.

När vi frågat intervjupersonerna hur de faktiskt arbetar och vilka åtgärder som vidtas med de barn som identifierats leva i hem där det förekommer missbruk hänvisar många till att det är ett svårt ämne. Om de misstänker att det finns barn som lever i missbruksmiljöer finns det ingen direkt färdig arbetsbeskrivning eller någon handlingsplan som de ska rätta sig efter, förutom anmälningsskyldigheten. Sedan är det socialtjänsten som arbetar vidare och utreder barnets hemsituation. En skolkurator och skolsköterska framställer det så här:

Vi har ingen handlingsplan just när det gäller missbruk. [---] Alltså misstänker vi, vi säger så här, vi har en plan, misstänker vi att ett barn far illa hemma då måste vi anmäla det till socialtjänsten och det gör vi. Det finns riktlinjer för hur vi agerar, det finns ju den här anmälningsskyldigheten som vi har i skolan och den följer vi.
(Skolkurator 3)

Känner man till att familjen har missbruksproblematik då jobbar man ju på ett annat sätt och stöttar upp så mycket det går och gör orosanmälningar. [---] Ibland är det svåra ställningstagande men jag kan inte se att det är någon rädsla för att anmäla eller så.
(Skolsköterska 2)

Alla informanter lyfter fram deras anmälningsskyldighet när det finns en oro för ett barn. Det är ingen som verkar rädd för att anmäla och efter en anmälan brukar några av de intervjuade också ha en uppföljning med föräldern. De flesta av de intervjuade skolkuratorerna beskriver även en vidarekontakt med eleven och några av dem berättar att de hjälper eleverna att komma med i en gruppverksamhet för barn som lever i familjer med missbruk. Bristen på de yrkesverksammas tid kan dock spela roll. Två skolkuratorer berättar:

Jag har en vidare kontakt med barnet, stämmer av och så vidare, kollar läget. De här fallen kan ju vara väldigt olika också.
(Skolkurator 2)

Det är ohållbart nu, vi skulle behöva en till som jag och det påpekar jag ständigt och jämt men det finns inga pengar. Så är det. Men någon gång ska väl politikerna fatta hoppas jag. Sen som sagt, så får man ju göra det man kan med befintligt, så är det ju. (Skolkurator 3)

Vad som beskrivs ovan av både skolkuratorer och skolsköterskor kan tolkas med hjälp av Lipskys (1980, s.59) teori kring gatubyråkraternas kontroll över vilka åtgärder som ska vidtas men även brist på resurser. De professionella förväntas använda sin kunskap och sina erfarenheter för att hjälpa och stötta klienterna på bästa sätt, samtidigt som deras arbete präglas av en begränsad tid till varje klient (Lipsky 1980, s.72). Dilemma uppstår då skolsköterskan och skolkuratoren ska se till elevens behov och elevens bästa samtidigt som de bara har vissa speciella åtgärder att erbjuda. Eftersom det finns begränsade resurser får de arbeta med det som är befintligt, vilket kanske inte är det som barnet egentligen är i behov av. Något som även framkommer är att fallen kan se väldigt olika ut. Ett barn som lever i en familj där det finns missbruk är en unik individ, vad som fungerar för den personen kanske inte fungerar för en annan med liknande problem (Ribbing 2009, s.72-73). Det vilar på så sätt en stor tyngd på de professionella, som förväntas kunna göra korrekta bedömningar och fatta riktiga beslut. Även om många styrs av regler och lagar får de professionella, efter sitt eget behag och efter egna bedömningar, välja hur de ska gå till väga med sina klienter (Lipsky 1980, s.14).

6 Sammanfattning av resultat

Hur beskriver de professionella sitt arbete med barn som befinner sig i missbruksmiljöer?

Både skolkuratorer och skolsköterskor beskriver att det är ett svåridentifierat problem och att det är svårt att veta om det är just ett missbruk som pågår i familjen. Samtliga informanter berättar att de tror att det finns ett stort mörkertal av elever som lever i missbrukshem. Några av dessa beskriver samtidigt att de inte har stött på några barn till föräldrar som missbrukar under tiden som de har arbetat på skolan. På så sätt framställer informanterna sig och sitt arbete på ett visst sätt. Under några av intervjuerna berättar informanterna att även lärarna på skolan där de arbetar är duktiga på att se varningstecken hos barnet, så som exempelvis hög frånvaro, ovanligt trötta elever, elever som inte gör läxor och tar ett stort ansvar hemma. Flera av de intervjuade menar att det är svårt att kunna förändra något som handlar om föräldrarnas missbruk och de konsekvenser som kan följa.

Hur beskriver de professionella det förebyggande arbetet? Av de intervjuade har det främst varit skolsköterskorna som har betonat vikten av ett förebyggande arbete. Det är också de som i första hand har berättat att de saknar tid och resurser för att kunna arbeta så mycket förebyggande som de egentligen hade velat. De flesta berättar ändå att de är ute och visar sig bland eleverna, bland annat i uppehållsrummen och på så vis menar de att de arbetar förebyggande. Informanterna berättar att de ser och hör mycket när de är ute. En skolkurator berättar att denne utefter sitt handlingsutrymme har kunnat prioritera att arbeta mer förebyggande och menar på så sätt att flera elever nås. Det är ingen av informanterna som har beskrivit att de diskuterat i skolan hur de ska bli bättre på att identifiera barn som lever i missbruksmiljöer.

Hur beskriver de professionella de åtgärder som vidtas när de identifierat barn som lever i missbruksmiljöer? Vi har fått olika svar från informanterna om vilka åtgärder som vidtas när barn i missbruk identifieras. När vi har frågat de intervjuade hur de arbetar och vilka åtgärder som faktiskt vidtas med barnen fick vi alltid som svar att det är ett svårt ämne och att det inte förekommer så mycket på skolan. Det som framkommer efter en stund är att de lyfter fram anmälningsskyldigheten när de är oroliga över ett barn. Deras handlingsutrymme ger dem möjlighet till att själva bedöma vilka åtgärder som ska vidtas. Det finns ingen direkt arbetsbeskrivning eller någon handlingsplan som de kan arbeta utifrån när de har identifierat problemet. Ett flertal av de intervjuade skolkuratorerna beskriver en vidarekontakt med eleven efter att de har uppmärksammat eleven.

7 Slutdiskussion

Syftet med studien var att analysera skolkuratorers och skolsköterskors berättelser om hur de arbetar med att identifiera elever som växer upp i familjer med missbruksproblem samt deras berättelser om vilka åtgärder som vidtas. Resultatet visar att informanterna upplever att dessa barn är svåra att identifiera. En viktig del i ledet att uppmärksamma de här barnen är att de börjar arbeta mer uppsökande och förebyggande. En annan viktig del är att de börjar diskutera problemet mer, då det är något som inte görs idag. Eftersom eleverna är i skolan en stor del av tiden utgör skolorna en unik arena för att identifiera barn i missbruksmiljöer. I den avslutande diskussionen lyfts reflektioner som vi anser intressanta för studiens syfte och de resultat som har kommit fram. Avslutningsvis kommer vi att diskutera vidare forskning av ämnet.

Flera av informanterna talar om att det finns ett mörkertal när det gäller barn som lever med missbruk i hemmen. Några hänvisar även till statistik och forskning när det gäller just barn som inte identifieras och påpekar att det är viktigt att vara medveten om att inte alla syns. Analysen visar att intervjupersonernas berättelser är ambivalenta. Samtidigt som de säger att de är medvetna om att det förekommer missbruk och att det är många barn som är oidentifierade så hänvisar de också till att det inte finns några barn på deras skola som lever med föräldrar som missbrukar. Dessa informanter har istället talat om att det är skönt att det inte förekommer missbruk hos dem och att de därmed kan lägga fokus på andra viktiga frågor. Att det kan se olika ut på olika skolor är vi givetvis medvetna om men när de i ena meningen säger att det förekommer ett mörkertal och i nästa säger att det är skönt att det inte finns på just den skolan så går det lite mot vartannat.

Då vissa av skolkuratorerna och skolsköterskorna säger att det inte förekommer missbruk på skolorna där de arbetar skulle även kunna förstås utifrån Goffman (2009, s.15) då han talar om hur vi presenterar och framställer oss inför andra. Vi väljer vad vi vill visa upp för andra och gör medvetna val när vi agerar. Det kan vara en enkel utväg att förklara frånvaron av arbetet med barn som lever i missbruksmiljöer med att säga att det inte förekommer på deras skola. Samtliga informanter är dock tydliga med att de skulle vilja arbeta mer förebyggande och vara ute mer bland elever. Genom att vara ute mer bland eleverna kan de se och höra mer och på detta sätt uppmärksamma fler elever. Kanske hade detta arbete underlättats om det fanns fler vuxna tillgängliga på skolan? Fanns det fler skolvärdar, eller andra vuxna som arbetade mer ute på rasterna kunde kanske barnen på ett

mer naturligt sätt ta kontakt med dessa. Vi tänker att en skolvärd som är ute bland eleverna kan bli en trygghet för eleverna.

Något som vi upplevt efter våra intervjuer är att skolkuratorernas och skolsköterskornas perspektiv på och kunskap kring missbruk och på barn som lever i miljöer där det förekommer missbruk kan ha en betydande roll. Det är några som har påpekat att de har gått utbildningar och försöker hålla sig uppdaterade genom att bjuda in personal från behandlingsenheter till elevhälsoteamen för att sprida information. De försöker även att få andra yrkesverksamma, så som exempelvis lärare och rektorer, att tänka utanför skolperspektivet och fundera över om det kan vara något i barnets hemmiljö som påverkar skolgången och resultaten.

Handlingsutrymmet som skolsköterskorna och skolkuratorerna har verkar också spela en avgörande roll för det förebyggande arbetet och för deras arbete i stort. Framst för skolkuratorerna som beskrivs ha relativt oklara arbetsbeskrivningar. Det är mycket upp till var och en att bestämma hur de ska utföra arbetet och på vad de vill lägga fokus. Att våra intressen styr oss kan vara något som är positivt men det kan också tänkas bli problematiskt då detta medför att kuratorn själv lägger upp sin tid och sitt arbete utefter det som denne känner är viktigt.

Något som vi också har uppmärksammat är att informanterna inte riktigt kan svara på vad de faktiskt gör när de har uppmärksammat dessa barn utan påpekar återigen att det är ett svårt ämne. De säger inte klart sin mening utan börjar prata om annat och vi funderar på om det handlar om okunskap om ämnet, osäkerhet på vad de faktiskt gör eller om det handlar om att det faktiskt inte görs något på skolorna. Efter en stund lyfter dock samtliga informanter fram deras anmälningsskyldighet och återger den för oss. Få av de intervjuade säger att de har gjort en anmälan kring oro för att barnet lever i en missbruksmiljö.

Ingen av skolorna i studien beskriver någon direkt arbetsbeskrivning eller handlingsplan som de kan arbeta utifrån när de har upptäckt barn som har en vuxen i hemmet som har ett missbruk. Eftersom den här typen av problematik är så pass vanlig har vi funderat och diskuterat kring om det skulle vara en fördel för skolpersonalen om de hade någon form av handlingsplan gällande barn i missbruksmiljöer. Några av informanterna beskrev att elevhälsoteamsmötena kunde bli bättre och vi funderar även här på hur det skulle bli om elevhälsoteamet skulle ha några rutinfrågor när de pratar om ett barn. Kanske kunde det underlätta deras arbete, att få in det som en mall när de diskuterar barnet? Finns det frågor som lyfter fram hur barnet har det hemma och utanför skolan i övrigt skulle kanske alla

professionerna vidga sitt perspektiv och fundera på faktorer som kan påverka barnet utanför skolmiljön.

Skolkuratorerna och skolsköterskorna beskriver att lärarna har en viktig del i att se alla elever. Det är framför allt de som har den dagliga kontakten med eleverna. Det är därför av stor vikt att lärarna kan se barnen utifrån ett socialt perspektiv. Dock beskriver informanterna att lärarna har mycket att göra och har mest fokus på pedagogik och skolans kunskapsmål. De har inte ett lika stort socialt perspektiv som skolkuratorerna och skolsköterskorna och kan därför ha svårt för att identifiera dessa barn. Båda yrkesprofessionerna beskrev att de arbetade handledande mot lärarna. Vi funderar på hur det skulle bli om de hade kunnat handleda lärarna mer och på så sätt förmedla mer kunskap om faktorer som kan påverka eleven utanför skolan. Ett viktigt led i att uppmärksamma barn är att se till att samverka med övrig skolpersonal och elevhälsan fungerar.

Då det finns en begränsad internationell forskning kring de professionellas berättelser och upplevelser kring arbetet med barn i missbruksmiljöer hade vi önskat att det området skulle undersökas vidare. Genom att göra fler omfattande studier om skolkuratorers och skolsköterskors berättelser om åtgärder som vidtas när de identifierar barn i missbrukshem, kan det leda till att det börjar föras en diskussion om ämnet i skolan och att konkreta åtgärder vidtas. Finns det fler studier blir ämnet mer uppmärksammat och de yrkesverksamma kan på så sätt få mer kunskap om ämnet och ta del av varandras arbete. Vi tänker även att det hade varit intressant att intervjua lärarnas upplevelser kring ämnet då samtliga av informanterna beskrev lärarens viktiga roll i att identifiera dessa barn.

8 Litteratur

Ahrne, G & Svensson, P. (2011) *Handbok i kvalitativa metoder*. Malmö: Liber.

Andersson, G & Swärd, H. (2008) ”Etiska reflektioner” i Anna Meeuwisse, Hans Swärd, Rosmari Eliasson-Lappalainen & Kristina Jacobsson (red.): *Forskningsmetodik för socialvetare*. Stockholm: Natur och Kultur.

Backlund, Å (2007) *Elevvård i grundskolan - Resurser, organisering och praktik*. Stockholms universitet, Rapport i socialt arbete 121.

Beroendelinjen (2013) ”Definition av missbruk och beroende” (elektronisk)
<<http://www.beroendelinjen.se/definitionmissbruk.html>> (2013-10-29).

Bryman, A. (2008) *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber.

Carlson, L A. & Kees, N L. (2013) “Mental health services in public schools: A preliminary study of school counselor perceptions.” *Professional School Counseling*. 16, 4, 211-221.

Clausson, E., Morberg. & Berndtsson Brandin, M. (2012) *Skolsköterskans hälsofrämjande arbete*. Lund: Studentlitteratur

Colnerud, G. & Granström, K. (2002) *Respekt för läraryrket – om lärares yrkesspråk och yrkesetik*. Stockholm: Stockholms universitets förlag

D-Wester, Y. (1996) *Elevvård. En pedagogisk fråga*. Stockholm: Johansson & Skyttmo.

D-Wester, Y. (2005) *Socionomen i skolan*. Stockholm: Förlagshuset Gothia AB.

Fangen, K. (2005) *Deltagande observation*. Malmö: Liber.

Goffman, E. (2009) *Jaget och maskerna*. Stockholm: Norstedts.

Guvå, G. (2009) *Professionellas föreställningar om elevhälsans retorik och praktik*. Linköpings universitet, FOG-rapport nr 65.

Hjörne, E., Juhila, K. & van Ninjatten, C. (2010) "Negotiating dilemmas in the practices of street-level welfare work" *Int J Soc Welfare* 2010: 19: 303–309

Johnsson, E., Laanemets, L. & Svensson, K. (2009) "Förord" i Eva Johnsson, Leili Laanemets & Kerstin Svensson (red.): *Narkotikamissbruk. Debatt, behandling och begrepp*. Lund: Studentlitteratur.

Jönson, H. (2010) *Sociala problem som perspektiv. En ansats för forskning & socialt arbete*. Malmö: Liber.

Lipsky, M. (1980) *Street-Level Bureaucracy. Dilemmas of the Individual in Public Services*. New York: Russel Sage Foundation.

Prymachuk, S., Graham, T., Haddad, M., & Tylee, A. (2012) "School nurses' perspectives on managing mental health problems in children and young people" *Journal of Clinical Nursing*. 21, 850-859.

Socialstyrelsen (2004) "*Socialstyrelsens riktlinjer för skolhälsovård*" (elektronisk)
http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/10467/2004-130-2_20041302x.pdf (2013-12-16).

Socialstyrelsen (2009) "*Barn och unga i familjer med missbruk*" (elektronisk)
<<http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/17866/2009-12-15.pdf>> (2013-10-29).

Socialstyrelsen (2012) "*Förstärkt stöd för barn till föräldrar med missbruk eller andra svårigheter*" (elektronisk)
<http://www.socialstyrelsen.se/publikationer2012/forstarktstodforbarntillforaldrarmedmissbrukellerandrasvarigheter/Documents/stod_for_barn_till_foraldrar_med_missbruk.pdf> (2013-10-14).

STAD - Stockholm förebygger alkohol- och drogproblem (2010) ”Barn i missbruksmiljö” (elektronisk) <http://stad.org/wp-content/uploads/2011/01/STAD-rapport-43_rev.pdf> (2013-10-14).

Statistiska Centralbyrån (2013) ”Antalet barn väntas öka i Sverige” (elektronisk) <http://www.scb.se/Pages/Article.aspx?id=352391> (2013-10-29).

Vail-Smith, K., Knight, S.M. & White, D.M. (1995) “Children of substance abusers in the elementary school: A survey of counselor perceptions”. *Elementary school guidance and counselling*. 29, 163.

Vetenskapsrådet (2013). Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning (elektronisk) <<http://codex.vr.se/texts/HSFR.pdf> > (2013-10-26).

9 Bilaga

INTERVJUGUIDE

Under intervjuerna kommer vi att utgå från dessa teman. Då intervjuformen är öppen och kommer vi följa intervjupersonernas berättelser och använda våra teman som stöd.

INLEDNING

- Hur länge har du arbetat som skolkurator/skolsköterska?
- Skulle du kunna beskriva ditt arbete som skolkurator/skolsköterska?
- Hur ser en vanlig dag ut?

KUNSKAP OM MISSBRUK

- Har du under dina yrkesverksamma år arbetat med barn som lever i missbruksmiljöer?
- Hur ser dina kunskaper ut kring missbruk? Utbildning?
- Information till eleverna – vad har eleverna för kunskap om missbruk?

ELEVKONTAKT

- Hur ser elevkontakten ut?
- Hur ser föräldrakontakten ut?
- Vem tar kontakt? Ge gärna några exempel.

ÅTGÄRDER

- Vilka åtgärder vidtas när barn har identifierats?

HANDLINGSPLAN, POLICY

- Finns det någon? Hur ser den/dessa ut?
- Om det inte finns något – hur arbetar ni med det? Hur har ni gjort tidigare?

VIDARE KONTAKT

- Med eleven och vidarekontakt med föräldern

SAMARBETE

- Med skolkurator, skolsköterska samt lärare

HANDLINGSUTRYMME

- Hur skulle du beskriva ditt handlingsutrymme?
- Resurser?

OMRÅDE

- Socioekonomiskt belastat?
- Hur tar det sig uttryck?

KULTUR

- Upplever du att det finns några kulturella skillnader mellan missbruk och hur kan dessa i så fall ta sig uttryck?

ANSVAR

- Anmälningsskyldighet?